

Mare

LEIDS UNIVERSITAIR WEEKBLAD 48^{STE} JAARGANG — N° 17 — 06 FEBRUARI 2025

450 Jaar Vergeten Helden



450 jaar vergeten helden

Vrijdag viert de universiteit haar 450-jarig bestaan met 'een lach en een traan', zoals het college van bestuur onlangs volkomen terecht aankondigde. Er komen namelijk 'magere jaren' aan.

Om even niet stil te staan bij al die zorgen zet de redactie van *Mare* bij hoge uitzondering de tijd stil om terug te bliken. En omdat de talrijke en overbekende 'Leidse bekken' altijd moeiteloos weten op te hoesten hoe geweldig rijk onze *histerie* is, zoomden we juist in op de vergeten helden en verborgen geschiedenis. Dat past meteen ook perfect bij ons jour-

nalistische motto: 'Lang leve de *underdogs*'. Lees en huiver hoe de eerste zwarte promovendus de slavernij goedpraatte waarvan hij zelf het slachtoffer was geweest, hoe zwaar de eerste vrouwen aan de academie het te verduren kregen en welke protestrede en moedige verzetsstrijders bij oorlogsherdenkingen vaak worden vergeten. En oké, eerlijk is eerlijk: in de huidige dystopische tijden konden we niet helemaal om de actualiteit heen. Vandaar dat we ook de kersverse eredoctoren interviewden: ze bieden hoop in barre tijden. Hou jullie haaks!

GERAADPLEEGDE BRONNEN

Astrid de Beer, *Johanna Aleida Nijland (1870-1950)*. H uygens Instituut.

Mineke Bosch, *Het geslacht van de wetenschap: vrouwen en hoger onderwijs in Nederland 1878-1948*. Uitgeverij SUA, 1994.

Jolanda Hendriksen en Willy Hijmans, *De "rassencolleges" van Barge, een leemte in de geschiedenis van de Leidse universiteit (1995)*

Lodewijk Kallenberg, *Irawan Soejono (1920-1945), 'Henk van de Bevrijding', verzetsheld van Indonesische afkomst (2016)*

Maritha Mathijssen, Henk Eijssens en Dick Welsink. *Schandaal in Leiden (1978)*

Willem Otterspeer, *Groepsportret met Dame Deel 1, 2, 3 en 4*. Bert Bakker, 2000, 2002, 2005, 2021.

COLOFON

Mare: Rapenburg 38, 2311 EX Leiden
Postbus 9500 2300 RA Leiden
Telefoon 071-527 7272
E-mail redactie@mare.leidenuniv.nl of weekbladmare@protonmail.com
Website mareonline.nl
Twitter @weekbladmare
Mastodon @weekbladmare@mastodon.online
Bluesky @mareonline.nl
Instagram @weekbladmare
Facebook: Leids Universitair Weekblad Mare
De redactie is op vrijdag gesloten.
Oplage circa 5.000

Hoofredactie:
Frank Provoost
frank.provoost@mare.leidenuniv.nl

Redactie:
Vincent Bongers
vbongers@mare.leidenuniv.nl
Marciëlle van der Kraan
m.w.van.der.kraan@mare.leidenuniv.nl

MARETJES

De prijs voor een Maretje bedraagt €9,- per 30 woorden, opgegeven via redactie@mare.leidenuniv.nl uiterlijk t/m maandag 16.00 uur. Maretjes aangeboden voor commerciële doeleinden worden niet geplaatst, evenmin als Maretjes waarin zaken worden aangeboden die de waarde van 4.500 euro te boven gaan.

Doe meer met je kennis! Vrijwilligers gezocht voor één uur per week **bijles en huiswerkbegeleiding** op verschillende locaties of bij de leerling thuis. **Leiden-Noord, basisonderwijs**, 11 leerlingen. Groep 4 t/m 8. **Voortgezet onderwijs:** *Engels, 3 mbo. *Nederlands, brugklas mavo-havo. *Rekenen, VSO Waterland. *Nederlands, 4 havo. *Engels, 3 havo. **Leiden-Zuid**,

*5 leerlingen basisonderwijs. *Ook hulp gevraagd bij organisatie van de bijles, één of twee middagen per week. Onderwijswinkel Arubapad 2 (Het Gebouw), ma, wo en do 15-17u. Tel. 071-5214256. E-mail: hde-koomen@owwleiden.nl.

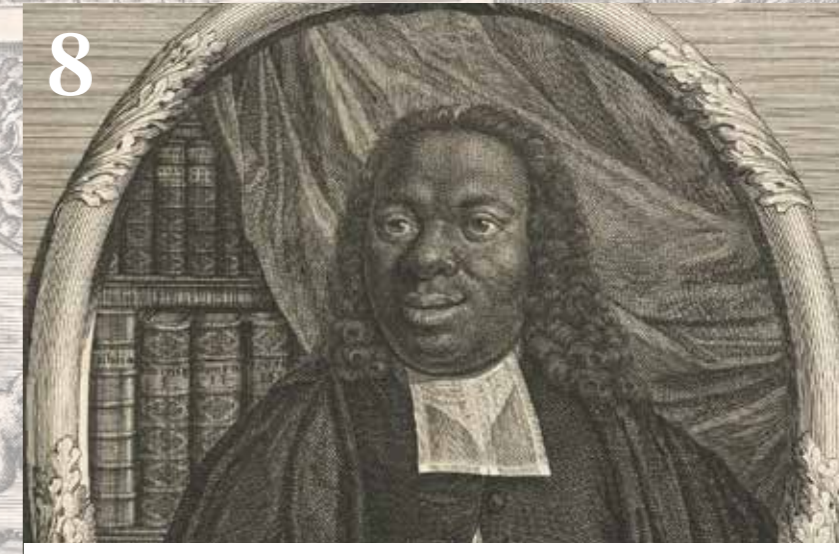
Maretjes-extra zijn bedoeld voor semi- commerciële instanties. De prijs voor en Maretje-extra is €23,- incl. btw voor elke vijfendertig woorden. U kunt deze advertenties uiterlijk op de vrijdag vóór het verschijnen van Mare opgeven bij Bureau van Vliet B.V., postbus 20, 2040 AA Zandvoort, telefoon 023-571 47 45. E-mail: Zandvoort@bureauvanvliet.com



4 Oppericht in haastige paniek In een paar weken tijd moest de universiteit uit de grond worden gestampt. Maar had de gehalveerde bevolking na het slopende beleg niets anders aan het hoofd?



6 Straatterreur door studenten



8 Schandvlek Slavernij was oké, betoogde de eerste zwarte promovendus Jacobus Captein in 1742. 'Aanschouwer, zie deez' Moor', schreven zijn studievrienden. 'Zijn vel is zwart, maar wit zijn ziel'



10 Professoren onder de zoden



12 De viering van Leidens ontzet in gevaar Bliezen Leidse studenten daadwerkelijk het afgeschafte feest van drie oktober opnieuw leven in, of gaat er meer schuil achter die mythe?



18 Eeuwige ontgroeningsophef



20 Vergeten heldinnen Vrouwen hadden het niet gemakkelijk aan de academie: Aleida Nijland werd vergruisd door mannelijke collega's, de armlose Wil Huisman vertaalde meesterwerken met haar tenen



24 Indonesische verzetshelden



26-31 Tegen onrecht, Trump en malaria Bellingcat-oprichter Eliot Higgins, politiek filosoof Bonnie Honig en medicijnpionier Kelly Chibale krijgen vrijdag een eredoctoraat



8 FEBRUARI 1575

De Universiteit Leiden wordt opgericht nadat de Watergeuzen vier maanden eerder de stad hebben ontzet



1593

Carolus Clusius plant de eerste Nederlandse tulip in de Hortus Botanicus



1597

Opening van de eerste anatomische theaters. 's Winters liggen er lijken op de snijtafel



1613

De eerste leerstoel Arabisch wordt bekleed door Thomas van Erpen



1635

Door een grote pestepidemie vluchten professoren en studenten naar Utrecht. Om ze daarna terug te lokken, experimenteert Leiden met onderwijs aan ziekbed

De spoedopening van een rebellenuniversiteit

Na het slopende beleg van Leiden moest er in recordtempo uit het niets een universiteit uit de grond worden gestampt. Die vliegende haast leidde tot paniek: beoogde professoren wilden of durfden niet.

DOOR PIETER SLAMAN

Het ziet er allemaal zo mooi uit op de bekende prent uit 1614. Bij de opening van de Leidse universiteit in 1575 zou een weelderige stoet van schutters, geleerden, prominenten en praalwagens door schitterende triomfbogen zijn getrokken. Apollo en Minerva waren erbij; Iustitia, Medicina en Sacra Scriptura werden neergezet door rijk uitgedoste acteurs.

Je vraagt je af waar Leiden de tijd en het geld vandaan haalde om zo royaal uit te pakken. Slechts drie maanden eerder was de bevolking, gehalveerd en verhongerd, uit een slopend beleg gekomen. De weilanden rond de stad stonden nog onder water. Leiden deed mee aan een opstand van Hollandse en Zeeuwse steden tegen de machtigste vorst van Europa, en die opstand kon zomaar mislukken.

Hadden mensen dan werkelijk niets anders aan het hoofd dan praalwagens en bazuinen? Het vertoon wordt nóg verbazingwekkender als je naar de voorbereidingen kijkt. Op 28 december 1574 maakte Willem van Oranje zijn idee bekend; op 6 januari viel de keuze op Leiden; op 19 januari bepaalde het stadbestuur dat de opening nog geen drie weken later zou plaatsvinden.

Wie de briefwisseling van deze drie weken leest, ziet de lichte paniek van de pagina's springen. Huisvesting, reglementen, hoogleraren, studenten, het moest allemaal uit het niets geregeld worden. Hoogleraar worden aan een rebelle universiteit die het protestantisme verspreidde, betekende een flink persoonlijk risico. Beoogde professoren wilden, konden of durfden niet. Vooral de theologie bleek een heikel punt. Een Haagse godgeleerde durfde niet naar Leiden te komen omdat het in zijn stad wemelde van de soldaten. En vijf dagen voor de opening van de universiteit trok de beste kandidaat zich terug. Maar de opening moest en zou op 8 februari plaats vinden, zonder uitstel.

Zowel het plan van Oranje als de vliegende haast hadden



te maken met het punt dat de oorlog had bereikt. Het leger van de Spaanse koning was bezig met een strafexpeditie langs opstandige Hollandse en Zeeuwse steden. Maar vechten in een polder was moeilijk, vooral als telkens de dijken werden doorgestoken. Door de vele oorlogen die de koning tegelijk voerde, raakte zijn schatkist leeg, hij had grote betalingsproblemen. Daarom polste hij in december 1574 bij de Prins van Oranje of niet over een vergelijk viel te praten. Voor Oranje en de rebellen was dit het moment om grote concessies van de koning binnen te halen: vertrek van buitenlandse soldaten, stadhouderschap voor Oranje en godsdienstvrijheid. De uitoefening van die vrijheid vereiste een officiële opleiding voor predikanten en lokale juristen, die de koning zou moeten erkennen. Oranje begreep dat alleen voldongen feiten aan de onderhandelingstafel overeind zouden blijven. Alleen als die Hollandse universiteit er was, *alive and kicking*, zou de koning gedwongen kunnen worden om die te accepteren. De vredesonderhandelingen begonnen op 15



‘De stichtingsakte is een van de meest frauduleuze documenten uit de universitaire geschiedenis’



februari in Breda en daarom moesten een week eerder, op 8 februari, de colleges onmiddellijk een aanvang nemen.

Aan de stichtingsakte hingen de Staten van Holland en Zeeland alvast het zegel van Filips II, vooruitlopend op de goede afloop van de vredeshandel. En het document kreeg ook nog een verkeerde datum mee, om wat ouder te lijken dan het was. Het is nog altijd een van de meest frauduleuze documenten uit de universitaire geschiedenis.

De optocht was er, die achtste februari. Maar die zag er heel wat minder fraai uit dan op de latere prenten. De triomfbogen waren in haast getimmerd en de praalwagens geleend van Delft. Het schild van Minerva was van gesteven linnen en haar wapen van hout. Nu was er door de kruiddampen toch niet zo heel veel te zien, want de schutterij schoot met alles wat voorhanden was en het zwaar geschut dreunde op de wallen. De geur van die eerste dag was die van zwavel en salpeter, de ogen prikten ervan en de oren suisden.

Wie de schamele optocht vergeleek met de luister van beroemde intochten in Gent en Brussel, zal het Leidse vertoon weinig serieus hebben genomen. Maar de wereld moest zich niet vergissen: het was de rebellen grote ernst. En het vertoon mocht dan wat pover zijn, de trots en overtuiging waren er niet minder om. Dat de universiteit na 450 jaar nog altijd huist in een haastig ontruimde, te kleine kloosterkapel is daarvan het eeuwige bewijs.

Pieter Slaman is universiteitshistoricus aan de Universiteit Leiden



De eerste studentenopstand ging over wapens

Nog geen twintig jaar na de oprichting van de universiteit brak er al een studentenopstand uit. Reden: een wapenverbod bedreigde hun bevoorrechte positie. Tot ver in de achttiende eeuw (en eigenlijk: tot op heden) zouden studenten de openbare ruimte blijven tyranniseren. 'De stad had geen grip op ze.'

DOOR MARIEKE NOLTEN

Op 8 februari 1594, exact 19 jaar na de stichting van de universiteit, werden drie Franse studenten gedagvaard. Het drietal was verwickeld geraakt in een straatgevecht met andere studenten, waarvan één het bijna met zijn leven moest bekopen. Dat studenten onder het universitair privilege stonden, betekende dat ze – in tegenstelling tot gewone burgers – wapens mochten dragen. Van dat voorrecht maakten ze graag en veel gebruik. Duels en andere gewelddadige escalaties waren niet ongebruikelijk. Studenten, afkomstig uit alle Europese uithoeken, organiseerden zich in clubs, of 'naties', gebaseerd op hun nationaliteit. In dronken buien zochten zij vaak de confrontatie op met concurrenten. Deze baldadigheden waren een doorn in het oog van de stad en de universiteit. Een verbod op wapens leek onvermijdelijk, en dat kwam er ook als gevolg van het incident met het Franse drietal.

Alleen: dat pikten de studenten niet. Voor het eerst verenigden de verschillende 'naties' zich en uitten gewelddadig hun kritiek. Studenten spijkerden collegezalen dicht, vernielden banken, haalden het skelet van het anatomieonderwijs uit elkaar en verwoestten de planten van de hortus met stenen. Wie hen bekritiseerde werd in het Rapenburg geduwd. Gemaskerd, vermomd en bewapend terroriseerden de studenten de straten en vielen ze bewoners aan. Tijdens de ongeregelde heden die ruim een halfjaar aanhielden, kwamen universiteit en stad recht tegenover elkaar te staan.

De grootste tegenstander van de studenten was Jan van Hout: ontzetseld, stadssecretaris en betrokkene bij de universiteit vanaf het eerste uur. Hij was kritischer gaan denken over de gang van zaken aan de academie. Vooral het banale studentengeweld en het onvermogen van de stad om daar grip op

te krijgen stoorden hem. Zijn ongenoegen kreeg Van Hout in overvloed terug. In het najaar van 1594 gooiden studenten meermaals zijn ruiten in, traptten zijn voordeur met geweld open en haalden zijn goede naam door het slijk. Volgens geruchten zou Van Hout ook ongewenst in de gracht zijn beland. Uiteindelijk was Jan van Hout de winnende partij. Met ondersteuning van het universiteitsbestuur, dat zich inmiddels ook was gaan ergeren aan de baldadige studenten, kwam er nogmaals een verbod op wapenbezit. Studenten mochten zich niet langer vermommen.

Voor nu stond het 1-0 voor de stad. Maar die overwinning hield geen stand.

De discussie over de uitzonderingspositie en geweld door studenten zou minstens twee eeuwen aanhouden. Tot ver in de achttiende eeuw (en eigenlijk: tot op heden) zouden studenten de openbare ruimte blijven tyranniseren.

Zo ook op de avond van 7 november 1726 toen Paulus Peregrinus, Adriaan van der Colff, Hermanus Coster en Cornelis van Roosevelt op de deur bij weduwe Lipsius bonstten. Ze kwamen voor haar dochter Johanna. Toen zij bij de deuropening verscheen, trok het viertal haar mee en droeg haar door de Raamsteeg. De vier studenten voerden haar dronken met jenever, trokken aan haar haar, betastten haar onder haar rokken, beschenen haar geslachtsdelen met kaarslicht en staken vervolgens het uiteinde van deze kaars als achttiende-eeuwse Johan Derksens in haar.

Geschokte omstanders keken van een afstand toe hoe het kermende meisje werd belaagd, maar niemand durfde het tegen de met degenen bewapende studenten op te nemen. Met een schop na brachten de studenten terug naar haar moeder: 'Wij kunnen haar dog niet gebruiken'.

De studenten zetten daarmee hun inschrijving bij



de universiteit op het spel. Niet vanwege groepsverkrachting – Johanna Lipsius was volgens de vierschaar, de interne rechtbank van de universiteit die bestond vanaf de oprichting tot 1811, immers een prostituee – maar wegens de versterking van de openbare orde. Het viertal was echter hun vervolging al ontvlucht.

Alexander Nuijten (Research Master History, 22) deed voor zijn scriptie onderzoek naar studentengeweld in Leiden. Hiervoor doorploegde hij een van de vele criminele klachtboeken van de zogeheten academische vierschaar. Nuijten onderzocht de periode tussen 1697 en 1727.

Studenten spijkerden collegezalen dicht, vernielden banken en sloopten het skelet van het anatomieonderwijs

'Relatief gezien kwam geweld tussen studenten onderling heel weinig voor. Het geweld was vooral gericht op de bevolking en de Leidse binnenwacht', vertelt Nuijten. Die lokale ordehandhaving was sowieso een geliefd doelwit, ook om uit te schelden. "Stoepjes" of "stoepduivels" werden ze genoemd, afgeleid van stoepschijter. Zo staken studenten de draak met laffe of gemakzuchtige wachten, die niet van hun "stoep" afkwamen.'

Al bleef het lang niet altijd bij schelden. 'Student Johannes Brouwer riep bijvoorbeeld vanaf een herberg aan de Breestraat "stoepduivel, bent gij daer?" naar een passerende soldaat en gaf hem een klap met zijn degen. Daarna vluchtte hij met zijn medestudenten naar een andere kroeg.'

Nog steeds was de uitzonderlijke rechtspositie van studenten de oorzaak van de opstootjes: het wapenverbod was inmiddels weer ingetrokken en studenten konden vrijelijk rondlopen met zwaard en degen. 'In juridische zin had de stad ook geen grip op ze. De straffen van de vierschaar waren bovendien veel lager dan het stadsbestuur verlangde.'

De vier studenten die Johanna Lipsius verkrachten, kregen weliswaar een boete en werden verwijderd van de Leidse universiteit, maar werden niet strafrechtelijk vervolgd. Ze konden hun studie elders voortzetten en ook hun latere carrière leed niet onder dit voorval. Nuijten: 'Volgens tijdgenoten moesten studenten zelf nog ontdekken wat wel en niet kon, dus hun gedrag werd deels door de vingers gezien. Dat leidde tot spanningen met de rest van de stad.'

Scheldpartijen, bedreigingen en mishandelingen waren niet ongebruikelijk. 'Willekeurige Leidse bewoners werden slachtoffer. Studenten sloegen vaak ramen in van inwoners. Dat vonden ze stoer. Zo liep in 1717 een stelletje 's avonds over de Langegracht toen twee dronken studenten met zwaard op hen af kwamen rennen. De man verstopte zijn vrouw snel achter een poortje en sprong zelf in de gracht om de studenten te ontwijken.'

Wie geen agressieve studenten tegen het lijf wilde lopen, moest überhaupt drukke plekken in het westelijke gedeelte van de stad vermijden. Ze zochten juist daar confrontaties op. 'Het had meer effect als je soldaten op het midden van de Breestraat aanviel en door veel omstanders werd gezien. Mannelijkheid speelde daarin ook een rol. Je liet zien dat je dapper was en risico's durfde te nemen.'

Nuijten ziet overeenkomsten met het heden. 'Niet op het vlak van geweld, maar er is wel sprake van een terugkerende spanningsrelatie tussen de Leidse stadsbevolking en de studentenpopulatie. Ik vind het bijvoorbeeld wansmakelijk dat studenten zich verkleden als "ar" tijdens Leidens Ontzet en zich zo buiten de stad plaatsen.'



Zijn vel was zwart, zijn ziel wit

Na als kind te zijn weggeroofd uit Ghana belandde Jacobus Capitein in Leiden waar hij als promovendus uitgroeide tot... voorvechter van slavernij. 'Dit verhaal is te bizar voor woorden.'

DOOR MARCIËLLE VAN DER KRAAN

Als je het zou verzinnen, zou men het wel erg vergezocht vinden', begint hoofd van de African Library Jos Damen het verhaal over Jacobus Capitein.

'Een Ghanese jongen, geboren in 1717, die op achtjarige leeftijd is weggeroofd bij zijn familie, wordt verkocht aan een Zeeuwse kapitein en op de boot gezet naar Middelburg. Dat is op zich al heel bijzonder, want het gebeurde niet vaak dat slaven naar Nederland werden gestuurd. Waarschijnlijk was het een slimme jongen.'

De Zeeuwse kapitein Arnold Steenhart doet de jongen cadeau aan Jacobus van Goch, ambtenaar bij de West-Indische Compagnie (wic), van wie hij dezelfde voornaam krijgt. 'Zijn Afrikaanse naam is onbekend, maar gedacht wordt dat hij zijn achternaam te danken heeft aan die Zeeuwse kapitein.'

Toen Capitein op ongeveer elfjarige leeftijd voet aan wal zette in Zeeland, was hij vrij. 'Slavernij in Nederland was namelijk niet toegestaan. Hij ging naar de Latijnse school in Den Haag, werd in 1735 gedoopt en mocht twee jaar daarna theologie studeren aan de Universiteit Leiden.' Daar was hij waarschijnlijk de eerste zwarte student en later zelfs de eerste zwarte promovendus in Europa. In 1742 betoogt hij in een overvol Groot Auditorium dat slavernij niet in strijd is met het christendom en daarom is toegestaan. 'Dat past naadloos in die tijd', zegt Damen. 'Jacobus mag meedoen, maar alleen onder de voorwaarden van de Nederlanders. Dus: hij mag promoveren, maar wel alleen op dit onderwerp.'

In zijn dissertatie *De servitute, libertati christiana* ne

contraria beweert Capitein dat tot slaaf gemaakten die tot het christendom waren bekeerd, gewoon slaaf konden blijven.

Om dat standpunt kracht bij te zetten gebruikte hij passages uit de Bijbel. Zo citeerde hij 2 Korintiërs 3:17: 'Waar de Geest des Heeren is, aldaar is vrijheid.'

Damen: 'Hij maakt onderscheid tussen geestelijke en lichamelijke vrijheid. Je kunt goed christen zijn in slavernij, want je mag nog vrijuit denken.' Hiermee sprak Capitein een bekende Zeeuwse predikant tegen, die vond dat bekeerde slaven na zeven jaar de vrijheid verdienden. Dit leek Capitein geen goed idee, want dat zou hen aanmoedigen om de Bijbel te misbruiken. Oudere slaven mochten weliswaar na jarenlange arbeid wel worden vrijgelaten, maar dit was volgens hem geen christelijke plicht.

In de achttiende eeuw groeide het debat over de rechtmatigheid van slavernij en ook aan de Leidse universiteit keerden mensen zich tegen dit systeem. Dat Capitein het juist verdedigde, viel in goede aarde bij de wic. 'Hij paste goed in dat debat en was natuurlijk een ideaal voorbeeld: "Kijk maar, hij zegt toch zelf dat het goed is?" 'Toen hij als predikant werd uitgezonden naar de Goudkust, het huidige Ghana, schreven veel vriendjes van zijn studie lofschriften over hem.'

Aanschouwer, zie deez' Moor. Zijn vel is zwart, maar wit zijn ziel, daar Jezus zelf als priester voor hem bidt. Hij gaat Geloof, Hoop en Liefde aan Mooren leren, opdat zij, witgemaakt met hem, het Lam steeds eren...

Damen: 'Het verhaal is natuurlijk te bizar voor woorden: het feit dat je als voormalig slaaf de slavernij goedpraat en dan naar je eigen land gaat om de heidenen te bekeren.'

Terug in zijn geboorteland bleek Capitein niet erg succesvol als predikant. 'Hij ging naar een land vol gelukszoekers die God noch gebod kenden: die witte slavenhandelaren hadden zes vrouwen, sloegen erop los en zopen veel. En dan komt een zwarte man hen even vertellen dat ze dat allemaal niet mochten doen. Dat beviel hen natuurlijk helemaal niet.'

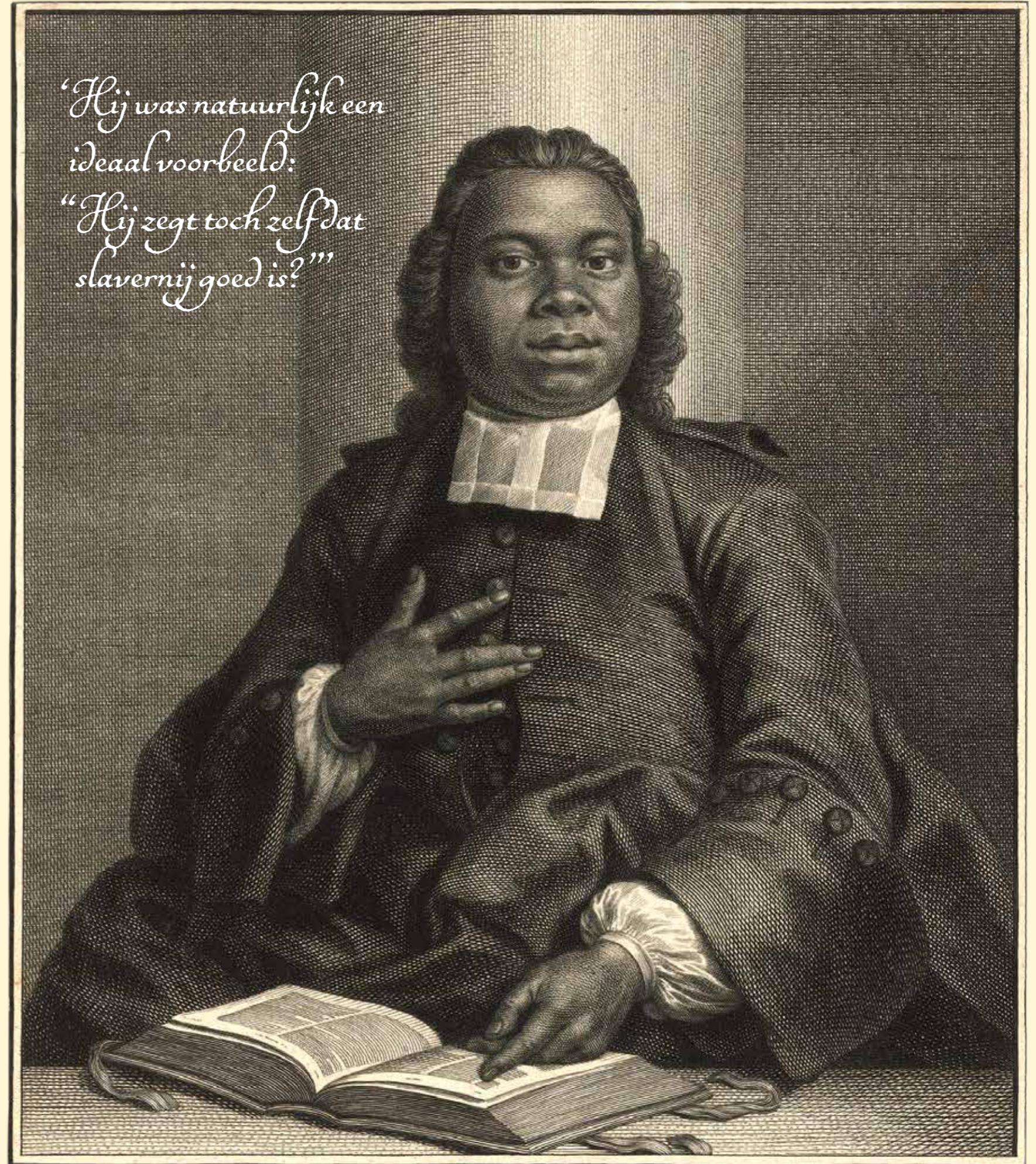
Tegelijkertijd vond de lokale bevolking dat hij was verlanderst. Als Capitein met een lokale vrouw wil huwen, wordt hij ook nog gedwarsboemd door het kerkbestuur van Amsterdam. In plaats daarvan wordt de Nederlandse Antonia Ginderdros op een boot gezet richting het slavenfort Elmina om in 1745 met hem te trouwen, maar door wie ze wordt gezonden is onduidelijk.

'Waarschijnlijk wilde de kerk zo laten zien dat Jacobus bij de Nederlanders hoorde. Daarbij mocht een christelijke man niet met een heiden trouwen, maar je kunt er donder op zeggen dat heel veel witte mannen dat wel deden.'

Een lang huwelijk wordt het niet, want twee jaar later komt Capitein te overlijden. 'Hij is onder onduidelijke omstandigheden gestorven. Sommigen zeggen dat hij vermoord is. Hij was zeker niet populair, maar ik geloof daar niet helemaal in. Een op de drie mensen ging daar binnen een jaar dood, dus dat hij stierf is zo uitzonderlijk niet.'

Ondanks de dubieuze dissertatie heeft Capitein ook positieve dingen bewerkstelligd, vindt Damen. Zo zette hij een school op voor de lokale bevolking, waar twee prinsjes les van hem kregen. 'En daarnaast heeft hij het Onze Vader en de tien geboden naar het Fante vertaald, de lokale taal. Het is de eerste schriftelijke vastlegging van deze Ghanese taal.'

Toch ziet hij Capitein als een 'schandvlek' voor de Leidse universiteit. 'Met het 450-jarig bestaan van de universiteit, wordt veel teruggedacht aan Einstein, Curie, Bohr en nog zoveel andere beroemdheden. Het is allemaal mooi en prachtig, maar we hebben ook - en dat kan niet anders - in die 450 jaar slechte dingen gedaan. Capitein is er zo eentje waarvan ik moet huilen, en dan lieg ik niet.'



'Hij was natuurlijk een ideaal voorbeeld: "Hij zegt toch zelf dat slavernij goed is?"'

Op begraafplaats Groenesteeg liggen 67 Leidse professoren. Emeritus hoogleraar wiskunde Lodewijk Kallenberg schreef er een boek over en leidt *Mare* langs de grafstenen. ‘Het is prachtig hier, een oase van rust.’

DOOR VINCENT BONGERS
FOTO TACO VAN DER EB

‘Hij moet hier ergens liggen.’ Emeritus hoogleraar wiskunde Lodewijk Kallenberg (80) speurt om zich heen op begraafplaats Groenesteeg. Op de grond liggen tientallen grote grafstenen met vaak vervaagde markeringen. Kallenberg kijkt naar zijn voeten. ‘Oh, we staan op Cock! Ik wist dat we in de buurt waren, maar niet zo in de buurt.’ Op de grafsteen staat alleen de familienaam van Henricus Cock (keldergraf 141), hoogleraar rechten, overleden in 1866. ‘Hij werd wel de rijkste man van Leiden genoemd. Hij was een conservatieve jurist die als lid van de Leidse gemeenteraad vaak overhoop lag met zijn liberale mederaadslid Thorbecke.’ Die Leids hoogleraar, beroemd vanwege de Grondwetsherziening van 1848, heeft zijn laatste rustplaats overigens niet op Groenesteeg.

‘Toen Thorbecke in 1847 voorstelde om scholieren “die het behoeven en verdienen” vrij te stellen van schoolgeld, was Cock daar fel op tegen’, schrijft Kallenberg in *Geleerdheid onder de zerken*. In het boek dat ter ere van de 450^{ste} dies is verschenen, beschrijft hij de 67 Leidse hoogleraren die op de ‘begraafplaats voor de elite’ liggen. Ondanks zijn rijkdom heeft Cock geen praalgraf. ‘Dit is een hervormde begraafplaats en die zijn nu eenmaal sober. Maar als je even naar links kijkt, zie je nóg een flinke grafsteen met de naam Cock. Hij had genoeg geld voor een tweede graf voor familieleden.’ Kallenberg is sinds 2014 voorzitter van de stichting tot instandhouding van de begraafplaats. ‘Het is prachtig hier, een oase van rust aan de rand van het centrum.’ Hij wijst naar een enorme beuk die hoog boven de begraafplaats uittoert. ‘Geplant in 1882, de stam heeft een omtrek van ongeveer 8 meter.’ De boom heeft een *creepy* vorm, alsof verschillende stammen een felle strijd met elkaar hebben gevoerd voor een plek om te groeien. ‘De grilligheid is het gevolg van de verschillende groeisnelheden van groene en bruine beuken. Het is een mooie maar misvormde boom.’

Tijdens zijn rondleiding wordt hij nauwlettend in de gaten gehouden door een oranje kat, die alle bezoekers van Groenesteeg verwelkomt met gemauw. ‘Vroeger was hier altijd een zwarte, die is een paar jaar geleden overleden. Nu is er een oranje vervanger. Geen idee hoe die is komen aanwaaien. Iets hier trekt ze aan.’

De begraafplaats werd in 1813 gesticht, toen de Fransen het voor het zeggen hadden in Nederland. ‘Zij vonden het onhygiënisch om in kerken te begraven. Er kwam een verbod op.’ Vervolgens kwamen er begraafplaatsen op de Leidse bolwerken, waaronder Groenesteeg. Toen de Fransen het land uit werden gezet, werd er weer even in kerken begraven. ‘Maar in 1829 kwam daar definitief een einde aan.’

In 1975 was de laatste begrafenis op Groenesteeg, of eigenlijk de voorlaatste, want in 2004 is er nog een dame van 95 ter aarde besteld. ‘Haar familie had in 1906 een graf met een eeuwigdurend grafrecht gekocht. De begrafenis werd verboden door de gemeente, maar de familie spande een rechtszaak aan. Een dag voordat deze diende, bond Leiden in en mocht de begrafenis in alle stilte doorgaan. Alleen is haar naam niet op het graf gebeiteld: een beetje flauw.’

Onder professoren (onder zoden en zerken)



‘Hier liggen twee hoogleraren in één graf: ze waren vrienden en spraken af om te delen’

Kallenberg wandelt van de gerestaureerde aula, waar op de bovenverdieping vroeger de doodgraver woonde en die nu onderdak biedt aan jonge onderzoekers van de universiteit, naar het graf van Robert Fruin (1823-1899), de eerste hoogleraar vaderlandse geschiedenis (keldergraf 229). ‘Wat aardig is: hij ligt hier niet alleen, ook theoloog Johannes Acquoy (1829-1896) heeft er een plek. Twee hoogleraren in één graf. Vaak werd gedacht dat het een homoseksueel stel was, maar dat is absoluut niet zo. Ze waren vrienden en hadden kennelijk afgesproken een graf te delen.’

Fruin was de grondlegger van modern historisch onderzoek. ‘Hij heeft het wetenschappelijk op de kaart gezet.’ Zijn colleges gaf hij in zijn huis aan de Steenschuur op ‘een zakelijke manier met korte zinnen, die hij prevelend uitsprak’, schrijft Kallenberg in zijn boek. ‘Alleen als hij de onthoofding van Van Oldenbarnevelt behandelde, werd Fruin emotioneel en liet hij zelfs zijn tranen de vrije loop.’

Fruin werd hoogleraar omdat het voor professor Matthias de Vries (1820-1892, keldergraf 265) te veel werk was om Nederlands en geschiedenis te combineren. ‘De Vries was een soort vaderfiguur voor Fruin, en heeft aan de curatoren voorgesteld om een leerstoel vaderlandse geschiedenis te creëren, waar hij Fruin dan voor voordroeg. Dat soort connecties vind ik interessant.’

Er waren meer begraafplaatsen op de Leidse bolwerken, onder andere bij de Sterrewacht en molen De Valk. ‘Die zijn allemaal geruimd, en een deel van de resten is hier herbegraven. Daar, tegenover het graf van de moeder van Vincent van Gogh en bij de bijenkasten is een knekelveld (verzamelplaats van botten, *red*).’

Hij wijst op de grafsteen van sterrenkundige Frederik Kaiser (1808-1872, zandgraf 400), waarop korstmossen groeien. ‘Biologen vinden dat geweldig. Kaiser had nauwelijks een opleiding gehad en werd toch hoogleraar. Zijn vader overleed vrij jong. Frederik werd vervolgens mede opgevoed door een oom die wiskundeles gaf en verdienstelijk amateursterrenkundige was. Hij was vijftien toen die oom overleed en nam diens wiskundelessen over.’

Beroemd werd Kaiser toen hij in 1835 erin slaagde om het tijdstip van de doorgang van de komeet Halley door het perihelium (dichtste punt bij de zon) op slechts anderhalf uur na juist te bepalen. Andere sterrenkundigen zaten er dagen naast. ‘Het interessante is dat hij dat op een zolderkamertje voor elkaar kreeg met een geleend kijktje van een bevriende astronoom.’ De instrumenten van de Leidse sterrenwacht, toen nog op het dak van het Academieggebouw, waren namelijk nogal gebrekkig.

‘Kaiser was ook een sluwe bestuurder. Het lukte hem om een nieuwe sterrenwacht te bouwen. Daar had hij een slinke manoeuvre voor nodig, want hij had een plekje van de hortus op het oog dat hij pas wist te bemachtigen na een flink gevecht. In die tijd was je maar één jaar rector. Toen Kaiser dat werd, heeft hij de sterrenwacht (op de plek die we nu kennen als de Oude Sterrewacht, *red*), doorgedrukt.’ Zelf wil Kallenberg niet worden begraven, zegt hij, maar gecremeerd. ‘Ik heb ook niet zoveel met graven van familieleden. De herinnering aan de personen koester ik: niet het graf, maar hun leven. Ik ben vooral geïnteresseerd in de verhalen onder de grafzerken.’

Lodewijk Kallenberg, *Geleerdheid onder de zerken*, 237 pgs.

€35, te koop bij de boekhandels van De Kler en Kooyker of via secretariaatgroenesteeg@gmail.com

Hoe studenten Leidens Ontzet redden



De mythe dat Leidse studenten het feest op drie oktober nieuw leven inbliezen, klopt. Maar hun plan was anders: vanwege hun religieuze overtuigingen hoopten ze op een ingetogen herdenking.

DOOR MARIEKE NOLTEN
FOTO ERWIN OLAF

Collectie Universiteitsbibliotheek Leiden, uit de serie 'Erwin Olaf: Leidens beleg en ontzet (1574)'; in opdracht van Museum De Lakenhal en Universiteit Leiden

Eigenlijk had het 3 oktober 1823 doodstil moeten zijn op de Leidse straten, zonder het gebruikelijke klokgelui dat normaal gesproken Leidens ontzet aankondigde. Al 249 jaar kwamen de stadsbewoners bijeen om deze dag te vieren en te herdenken, maar nu had het stadsbestuur besloten om daar een streep door te zetten. Die beslissing scheelde de stad immers een vrije dag in deze arme tijden, de veemarkt kon dan diezelfde dag doorgaan. Toch wachtte Leidenaren een grote verrassing. De Nederlandse vlag hing tóch wijdverspreid door de stad: bij Universiteit Leiden tot het Rijksmuseum van Oudheden, en bij tal van studentenhuizen tot de Leidse Schouwburg. Ook bij de studentenociëteit, de vermeende voorganger van Minerva, wapperde de vlag en kon de arme bevolking daar haring en wittebrood ophalen. Om zes uur 's avonds was er een opvoering in de Schouwburg te zien. Een toneelgezelschap droeg daar een 3-oktobergedicht voor van Willem Bilderdijk. De avond werd feestelijk afgesloten met geïllumineerde ramen en muurgedichten bij de studentenwoningen. Met enthousiasme volgden de andere stadsbewoners, en zelfs het stadsbestuur, hun initiatief. De avond eindigde met een ingetogen borrel op de sociëteit, begeleid door een muziekkorps en vaderlandse liederen.

De onverwachte viering was een groot succes: het feest was gereed. Volgens de geschiedschrijving kwamen studenten die derde oktober in opstand tegen het stadsbestuur door zelf het ontzet te organiseren. Zij zouden immers altijd wel een reden hebben om iets te vieren, en zeker op zo'n belangrijke feestdag. Sindsdien wordt nog elk jaar feestelijk Leidens Ontzet gevierd en is de betrokkenheid van studenten niet meer weg te denken. Alleen: dat verhaal klopt niet helemaal, ontdekte Daniëlle van Goethem (26) tijdens het onderzoek voor haar master-scriptie geschiedenis. De studenten hadden namelijk een heel andere intentie, namelijk een politiek-religieus protest dat juist aandacht vroeg voor ingetogen herdenking.

Van Goethem werkte mee aan de tentoonstelling 'Leiden viert feest - 450 jaar optochten' in Museum De Lakenhal toen ze op haar scriptieonderwerp stuitte. 'Het moet een logistieke uitdaging zijn geweest om zo iets te organiseren. Studenten hadden bijvoorbeeld de nacht van 2 op 3 oktober al dat eten moeten regelen. Diep in de nacht lieten ze die broden bakken en regelden alle tonnen met vis. Ze moesten echt flink hebben doorgepakkt.'



Tijdens haar onderzoek kwam ze erachter dat het plan in feite een religieus en politiek protest was, geïnitieerd door religieus-conservatieve studenten. 'Het leek alsof er te veel aan de hand was om te stellen dat studenten alleen een supergroot feest wilden organiseren.' Ze stuitte op een boekje met kritische gedichten en overwegingen om de 3-oktoberviering te redden. 'Daar stond een aantal bekende namen in, zoals Willem Bilderdijk en Nicolaas Schotsman, voormannen van het Réveil, een conservatieve geloofsbeweging die tegen de Verlichtingsidealen was. Zij hadden veel invloed op studenten.' In het Leids archief vond ze nog drie extra gedichten: 'Die waren nog feller.' Op 3 oktober 1823 konden stadsbewoners op de hoek bij de Vliet, waar 249 jaar eerder de geuzen binnenvoeren, de volgende dichtregels lezen over de raadsbestuurders: "Schoon Lijdens Raad ja Lijdens Raad, Dien dag vertrap in 't stof", een directe uithaal naar het stadsbestuur.'

Het waren subtiele steken onder water. 'Bij een protest verwacht je dat ze met spandoeken en leuzen de straten op gaan. Alles was hier juist heel degelijk: een sneer was in de vorm van een gedicht. Het uitdelen van haring en wittebrood aan de arme bevolking van Leiden begon bijvoorbeeld voor het stadhuis, precies toen de bestuurders dat gebouw verlieten. Het zijn van die confronterende momenten waar de studenten zich nèt niet aan de regels hielden, maar ook niet keihard tegen het stadsbestuur in gingen.'

De studenten wilden eigenlijk terug naar de vrome herdenking van het ontzet. Het feest diende als een excessief en seculier schrikbeeld van de toekomst, maar was ook een slimme zet om draagvlak te creëren onder de bevolking. De uitvoering was echter zo geslaagd dat het ontzet sindsdien juist met deze invulling is voortgezet. Het studenteninitiatief had ook nog een ander gevolg. 'Studenten werden daarna ook gevraagd voor de ontzetviering van 1824 en voor de dies van de universiteit in 1825. Sinds dit moment zijn studenten zo nauw betrokken bij de stad.'

Het is de vraag of de organisatoren zich kunnen vinden in het huidige ontzetfeest. Van Goethem: 'Ik denk dat ze heel blij zouden zijn dat Leidens Ontzet nog steeds zo actief gevierd wordt, maar het is niet de manier die ze beoogden. Volgens hen moet je een heel vrome, gelovige dag hebben en alle tijd en ruimte nemen voor herdenken. In plaats daarvan is het nu gewoon een uitbundig feest. Bij veel mensen ligt de nadruk meer op vieren en minder op herdenken.'



1730
Studenten uit heel Europa komen naar Leiden om college te lopen bij Herman Boerhaave, grondlegger van de moderne geneeskunde



1735
Boerhaave's leerling Carolus Linnaeus publiceert zijn *Systema Naturae* in Leiden. Zijn taxonomie wordt nog steeds gebruikt



1746
Pieter van Musschenbroek bouwt de eerste condensator: de Leidse Fles



1781
De dertienjarige John Quincy Adams gaat klassieke talen studeren in Leiden. Hij zou later de zesde president van de Verenigde Staten worden



12 JANUARI 1807
Een kruisvaart ontploft op de Steenschuur. Op de plek van het huidige Kamerlingh Onnes Gebouw worden 220 woningen weggeblazen



Niet alles wat lang meegaat, is per definitie goed

Al zolang ik me kan herinneren heb ik een voorkeur voor het oude. Liever dan met een gloednieuwe Barbie speelde ik als kind met Dromedarisje, de knuffel die al toen ik hem op de plaatselijke rommelmarkt uit een bak met meuk plukte oogde alsof hij reeds de nodige decennia achter de bochel had (Dromedarisje was eigenlijk een kameel, ontdekte ik later, maar de vele kinderhandjes die hij in zijn leven al was gepasseerd hadden zijn twee bulten door de jaren heen tot één gekneed). Tijdens bezoeken aan mijn oma vergaapte ik me aan haar teakhouten sixties meubilair, veel mooier dan het meer eigentijdse spul bij ons thuis. Op de middelbare school liet ik Frans vallen om door te gaan met Latijn.

Dus toen ik op mijn achttiende kon kiezen tussen een studie in Maastricht – op slechts een uurtje fietsen van mijn ouderlijk huis, bij een universiteit die nog nauwelijks droog was achter de oren – en studeren in Leiden – waar ik geen mens kende, maar wel kon rekenen op ruim vier eeuwen aan academische geschiedenis – was de keuze snel gemaakt. Ik ging naar de oudste universiteit van Nederland en ik vond alles eraan fantastisch.

Nu zijn we veertien jaar verder, viert de universiteit haar 450-jarig bestaan, en vind ik weliswaar niet meer alles eraan fantastisch, maar toch nog steeds een heleboel dingen, en haar oud-zijn is daar een van.

In mijn voorliefde voor het oude ben ik niet alleen. In *Grand Hotel Europa* suggereert Ilja Leonard Pfeijffer dat het een Europees trekje is. Symbolisch in het boek is het moment dat de nieuwe Chinese eigenaar van het Italiaanse hotel waar het verhaal zich afspeelt de antieke kroonluchter in de hal vervangt door een modern exemplaar van Swarovskikristallen – het gaat de Europese hotelgasten door merg en been, en ik voel met ze mee.

Wat is dat toch met het oude, dat het zo trekt? Allereerst is er denk ik een rationele verklaring. Dingen worden niet zomaar oud, daarvoor moeten ze sterk zijn en veerkrachtig en van zulke kwaliteit dat mensen de moeite nemen om ze door de jaren heen te bewaren en onderhouden. Het teakhouten sixties bankje van mijn oma staat nu niet voor niks in mijn woonkamer, het staat er omdat het een superdegelijk bankje is en drie generaties familieleden er schoonheid in hebben gezien en er daarom goed voor hebben gezorgd.

Maar onze hang naar oude dingen kent ook een emotionele oorsprong. Het idee dat er mensen voor ons zijn geweest die dezelfde dingen meemaakten: die met deze zelfde knuffel speelden, die onder deze zelfde kroonluchter stonden, die deze zelfde taal lazen, die in ditzelfde auditorium hun proefschrift verdedigden. Het idee dat deze dingen op hun beurt al zo veel mensen hebben zien komen en gaan; dat ze in zekere zin ook zelf 'heel wat hebben meegemaakt'. Het zorgt ervoor dat we ons verbonden voelen met anderen, en suggereert een bepaalde bezieling van de materie om ons heen. Natuurlijk kan gedweep met het oude ook soms tenenkrommend zijn, en niet zonder risico's.

Een eerste gevaar is dat bewondering voor oude dingen omslaat in categorische verheerlijking ervan. Dan komen we op het terrein van de kitsch – door de Tsjechische schrijver Milan Kundera ooit treffend gedefinieerd als 'de ontkenning van stront'.

Niet alles wat lang meegaat, is per definitie goed. En ook als we kijken naar oude zaken die we nu nog steeds met reden waarderen, dan zouden we onze ogen niet moeten sluiten voor imperfecties; zouden we niet moeten doen alsof stront er niet is en nooit heeft bestaan. Ook onze blik op de universiteit en haar 450 jaar aan historie zal dus naast liefdevol evengoed kritisch moeten blijven.

Het tweede risico is dat je in je obsessie met het oude over het hoofd ziet dat het nieuwe ook goed kan zijn. Mijn oma had dat al vroeg door, toen ze begin jaren zestig koos voor een uitermate moderne inrichting met fraaie teakhouten meubeltjes. Ook de Leidenaren wisten het, toen ze in 1575 besloten om het avontuur aan te gaan, met zo'n eigenaardige noviteit in hun stad. De rest is geschiedenis.

Josette Daemen is postdoctoraal onderzoeker aan het Instituut Bestuurskunde van Universiteit Leiden



De snoodbevleekte streken van 'De Schoolmeester'

Na een affaire met de vrouw van een professor moest student Gerrit van de Linde, beter bekend als 'De Schoolmeester', het land uitvluchten.

DOOR ELSE VAN DER STEEG

In 1825 schreef Gerrit van de Linde zich in bij godgeleerdheid in Leiden. Hij maakte zich snel geliefd bij vrienden, niet alleen vanwege zijn karakter en intelligentie, maar ook vanwege zijn uiterlijk. Eén vriend, Aart Veder, zei dat de natuur vergeleken met Van de Linde 'ten zijnen opzichte verkwistend geweest was'. Dankzij zijn literaire aanleg en populariteit werd hij uitgenodigd om deel te nemen aan de redactie van de studentenalmanak.

Als theologiestudent was het in die tijd gebruikelijk om colleges te volgen bij wis- en natuurwetenschappen. Daar leerde hij de succesvolle professor Anthony Hendrik van der Boon Mesch kennen. Zoals destijds gebruikelijk was, kwam hij als student bij de hoogleraar over de vloer voor het zogenoemde 'theeslaan'. Vanwege de groeiende vriendschap met Van der Boon Mesch leerde de student ook diens echtgenote steeds beter kennen, Jeane.

Als geldzorgen van Van der Lindes vader in 1833 dreigen over te slaan op zijn zoon, gaan vrienden met de pet rond om te zorgen dat hij zijn studie toch af kan maken. Ook Van der Boon Mesch draagt bij. Van der Linde brengt in de zomer een paar dagen door bij de professor thuis.

Dat hij rond die tijd aan zijn goede vriend Jacob van Lennep een parodie schrijft van het bestaande gedicht 'Aan een gevallen meisje' van Hendrik Tollens, is ironisch. Tegelijkertijd nadert voor de Leidse muzikantendochter Leentje Jasperse namelijk haar buitenechtelijke bevalling; het resultaat van een affaire die zij in februari had met Van der Linde.

Als ze op 19 november bevalt van zoontje Gérard, keert het tij snel. Het duurt niet lang voor Van der Lindes vrienden achter de affaire komen. Dankzij de Leidse tamtam – toen ook al actief – heeft heel de stad het over zijn buitenechtelijke kind.



Studentensociëteit Minerva te Leiden, 1829-1830, door Leendert Springer. Gerrit van de Linde staat rechts, met een snuifdoos in de hand. Beeld Rijksmuseum

Misschien had hij er nog mee kunnen weggomen, ondanks het feit dat hij officieel verloofd was met een meisje uit Rotterdam. Maar er is meer: het wordt bekend dat Van der Linde ook een affaire heeft gehad met de vrouw van een professor.

Bij Van der Boon Mesch valt het kwartje: zijn eigen ongelukkig huwelijk, de vele bezoeken van Van der Linde. Hij zint op wraak en doet er alles aan om de reputatie van zijn student te slopen. Met succes: de Leidse theologen achten Van der Linde niet langer geschikt voor het ambt van predikant, hij krijgt geen enkel getuigschrift.

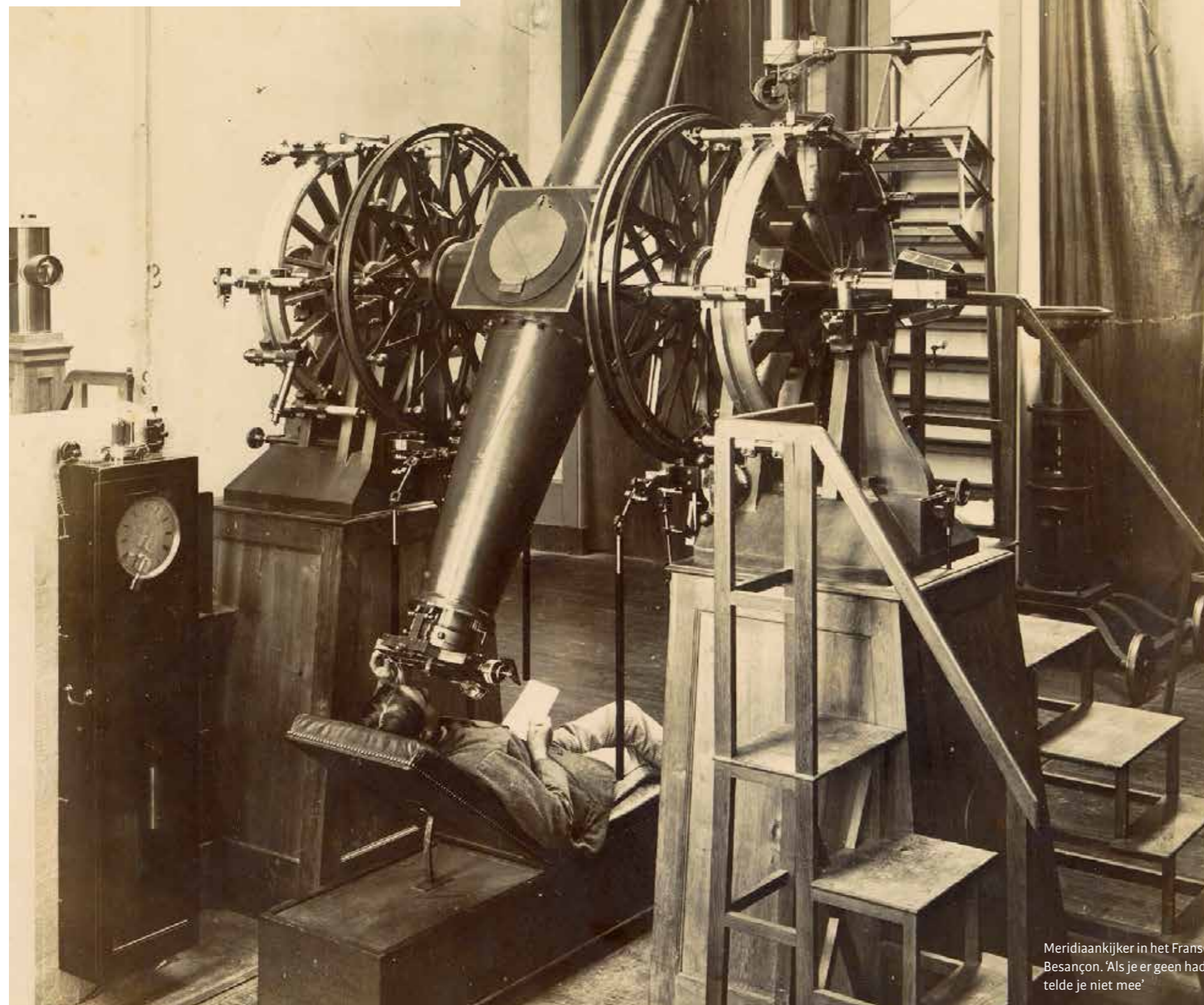
Als zijn schuldeisers erachter komen dat hij geen lucratieve carrière tegemoet gaat, worden ook zij ongeduldig. Het wordt Van der Linde snel te heet onder de voeten en op 31 december duikt hij onder. Op 22 januari 1834 helpen zijn vrienden hem het land uit te vluchten, hij

vertrekt naar Londen en laat een buitenechtelijke zoon, een boze professor en een hoop schuldeisers achter. Vijftien jaar lang zet hij geen voet op Nederlandse grond. Hij bouwt een rustig bestaan op, trouwt, en krijgt vijf kinderen. De schulden weet hij nooit volledig af te betalen. In een brief aan Van Lennep betuigt hij later wel spijt van zijn gedrag tijdens zijn studententijd:

En lange rekeningen,
(Die nooit 'voldaan' ontvingen.)
En meisjes in de 'kraam',
De kreet des eerstgeboornen,
Professors met hun hoornen,
Hun dames, slecht ter faam,
Hun snoodbevleekten naam!...
O! pijnlijk bed van doornen!
O fel berouw! O spijt!

Voor schepen was het zonder een tijdsbepaling niet mogelijk om hun positie op zee nauwkeurig te bepalen. Een speciale Leidse sterrenkijker was daarvoor essentieel.

DOOR MARK REID
FOTO RIJKSMUSEUM



Meridiaankijker in het Franse Besançon. 'Als je er geen had, telde je niet mee'



Hoe onze vloot voer op de Leidse tijd

Meridianen zijn denkbeeldige lijnen die van pool tot pool in een rechte lijn over het oppervlak van de aarde lopen. Die lijnen worden ook vandaag nog gebruikt in cartografie, navigatie en tijdmeting. De bekendste meridiaan is die van Greenwich, sinds 1884 wereldwijd gedefinieerd als het nulpunt voor alle lengtegraden. Maar ook Leiden heeft er eentje en die loopt dwars door de hortus en de Oude Sterrewacht op 4,4836 graden oosterlengte. Die meridiaan was niet bedoeld als concurrentie voor Greenwich – er zijn nooit serieuze plannen geweest om Leiden het nulpunt te maken voor alle kaarten – maar de lijn was wel van belang voor tijdmetingen, en daarvoor had de Sterrewacht vanaf 1861 een speciale telescoop, een meridiaankijker. 'Als je die in de negentiende eeuw als Sterrewacht niet had, telde je niet mee', vertelt Frank Israel, emeritus hoogleraar sterrenkunde. 'Er stonden meridiaankijkers in Londen, Parijs, Potsdam, Sint-Petersburg en dus ook in Leiden.'

De meridiaankijker is een bijzondere telescoop, die in tegenstelling tot andere telescopen in de Sterrewacht niet rond kan draaien. In plaats daarvan kan hij alleen omhoog en omlaag kantelen. Omdat de kijker precies uitgelijnd staat met de meridiaan, kun je dus precies zien wanneer een ster boven de meridiaan staat, en zijn hoogste punt aan de hemel heeft bereikt. 'Met een meridiaankijker kun je kijken wanneer een ster door je gezichtsveld gaat. Dan weet je dat de ster op dat moment precies in het zuiden staat, en dat tijdstip leg je vast', legt Israel uit. 'Dan wacht je even tot een volgende ster langskomt en dan maak je daar ook weer een notitie van. Door zo alle tijden vast te leggen kun je een heel nauwkeurige kaart van alle posities van de sterren maken. Vervolgens kun je het proces omkeren en de posities van de sterren gebruiken om er accuraat de tijd mee te bepalen.' De metingen waren niet zozeer van belang voor de burgerlijke tijd, alhoewel de meridiaankijker daar in het begin ook voor werd gebruikt, maar essentieel voor de tijd aan boord van marineschepen. Voor de uitvinding van gps was het voor schepen zonder een tijdsbepaling niet mogelijk om hun positie op zee nauwkeurig te bepalen.

Door te meten hoe hoog de zon aan de hemel staat op zijn hoogste punt, was het vrij eenvoudig om de breedtegraad te meten. Staat de zon hoog aan de hemel, dan ben je bij de evenaar in de buurt, staat hij laag, dan ben je dicht bij de polen. Door met een sextant de hoek te meten konden zeelui de breedtegraad vrij exact

bepalen, vaak tot een halve zeemijl nauwkeurig. Wil je zoiets doen voor de lengtegraad, dan moet je nauwkeurig de tijd weten. Meet dan het verschil tussen de scheepsklok en hoe laat de zon op zijn hoogste punt staat. Staat de zon hoog aan de hemel, maar geeft je klok zes uur 's avonds aan? Dan ben je een kwart rond de wereld gevaren. Hoe nauwkeuriger je tijdmeting, hoe exacter je je positie kon bepalen en daar bood de Leidse tijd-dienst uitkomst.

De glorie van de meridiaankijker heeft niet bijzonder lang geduurd. Israel: 'Voor Frederik Kaiser, de eerste directeur van de Sterrewacht was de tijdsdienst ook een van de argumenten die hij gebruikte om geld van de overheid te krijgen voor de bouw van de Sterrewacht. Maar Kaiser was er eigenlijk maar matig in geïnteresseerd, het vaststellen van de tijd was geen wetenschap. De tijd-dienst breidde ook steeds verder uit en dat liep hem alleen maar voor de voeten. Dus is de dienst na een tijdje naar de Oude Varkenmarkt verhuisd, en later naar Den Helder.'

In de jaren '50 van de twintigste eeuw was met de komst van de atoomklok de rol van de meridiaankijker helemaal uitgespeeld. Toenmalig directeur van de Sterrewacht Jan Hendrik Oort liet de kijker verwijderen, en het apparaat kwam na een aantal omzwingingen terecht in de collectie van Rijksmuseum Boerhaave. Sporen van het gebruik van de kijker zijn nog wel terug te zien in en om de Sterrewacht. De kijker moest uitgelijnd staan met de meridiaan, en daarom precies noord-zuid geplaatst worden. Wie de kaart van Leiden bestudeert ziet ook dat in een wirwar van kromme grachten, scheve stegen en zigzaggende straten de Oude Sterrewacht exact oost-west is gezet.

Israel: 'Je wil voor de telescoop een zo vrij mogelijk uitzicht naar het zuiden. De opening in het dak voor de meridiaankijker stond haaks op het gebouw en was zo dus precies noord-zuid uitgelijnd.' Om het zicht vanuit de Sterrewacht zo vrij mogelijk te houden, gold pal ten zuiden van de meridiaankijker een bouwverbod. En hoewel dat al decennialang niet meer van kracht is, is er ook vandaag nog een gat te zien in de bebouwing aan de Witte Singel, naast nummer 63.

Sinds kort is de kijker wel weer terug in de Oude Sterrewacht, na aardig wat jaren te hebben doorgebracht in de collectie van Rijksmuseum Boerhaave. Niet op de originele plek, want dat is nu een koffiekamer. Maar wie daar omhoog kijkt, ziet nog waar vroeger de panelen zaten die konden openklappen om zicht op de sterren te krijgen.

Tijd om het ‘groenloopen’ af te schaffen

Tijdens een ontspoorde ontgroening in 1884 zou één dode zijn gevallen én werd een student gek. Maar wat gebeurde er nu echt? En hielpen strengere regels?

DOOR ELSE VAN DER STEEG
FOTO UBL/COLLECTIE JONKER

In 1884 verschijnen er in verschillende kranten berichten over een Leidse ontgroening die volledig was ontspoord. Het groenloopen zou zelfs een student Jacobus Vereeke fataal zijn geworden. Een andere feut werd krankzinnig van de ontberingen.

Wat er precies gebeurde, bleef onduidelijk. Zo verwijst de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* naar berichtgeving van de *Middelburgse Courant* over een ‘gerucht dat een jongmensch overleden zou zijn tengevolge van bij gelegenheid van zijn groenloopen aan de hoogeschool te Leiden ondervonden mishandelingen’.

Er zou een onderzoek zijn ingesteld, ook omdat er nog een ‘jongmensch, dat – ook tengevolge van hetgeen bij die gelegenheid aan dezelfde universiteit is voorgevallen – thans in een krankzinnigengesticht verblijf houdt’. Terwijl een andere student, afkomstig uit Noord-Brabant, als ‘groen veertien dagen lang van ‘s morgens vroeg tot ‘s avonds laat gedwongen werd ontzaglijk veel te drinken en dientengevolge kort daarop aangeast werd door een zeer ernstige maagziekte, zoodat hij geruimen tijd onder geneeskundige behandeling was’.

Aanleiding voor *De Maasbode* om te schrijven dat het ‘gebeurde zeer ernstig’ is en bekendmaking ‘gewenst is, ook ‘als bijdrage voor de oplossing van de vraag, reeds meermaalen gedaan, of het niet tijd wordt het zoogenaamde groenloopen af te schaffen’.

Beide kranten benadrukken dat de *Middelburgse Courant* een betrouwbare bron is, en dat ze daarom de geruchten serieus nemen. Toch blijven details over het voorval uit. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* doet een poging om te ontwarren wat er nou precies gebeurd is, nadat studenten bezwaar hadden gemaakt tegen de berichtgeving van de *Middelburgse Courant*.

Het *Nieuwsblad* schrijft dat ene Dr. Rutgers van der Loeff ‘hoogmoeds-waanzin’ bij Vereeke had geconstateerd. Kort daarna overleed de patiënt.

De bewering dat de ‘krankzinnigheid te wijten was aan gedwongen gebruik van wijn en sterken drank’, klopte niet, aldus de krant. Ook zou hij niet ‘vrijwillig wijn en sterken drank in zoodanige hoeveelheid gebruikt, dat het gebruik zijne gezondheid kon schaden’. De diagnose van den geneesheer sloot ‘delireeren, tengevolge van drankmisbruik, volkomen uit’. Evenmin is ‘hij krankzinnig geworden tengevolge van mishandeling in den groentijd’.

De krant schrijft dat er wel een noviet gek is geworden door de ruwe kennismakingstijd. Een groen werd in het gezicht geslagen, waarna hij naar huis ging, om daar opgewacht te worden door degenen die hem daarvoor ‘gedonderd’ hadden: ‘zooals in minder kieschen term het plagen en tergen der groenen wordt genoemd.’ De student houdt er zulke angsten aan over, dat hij in een gesticht wordt opgenomen.



‘Een noviet moest als varken rondkruipen en werd daarna getrapt en aan een deur gehangen’



Ook na ontgroeningsreglement bleven de misstanden bestaan

In zijn boekje *De opvoedende kracht van de groentijd* beschrijft emeritus hoogleraar universiteitsgeschiedenis Willem Otterspeer ontgroeningen die dateren uit 1729. Novieten werd opgedragen opdrachten uit te voeren voor ouderejaars. Naast het overschrijven van collegedictaten, noemt hij het dwingen tot drinken en vloeken, en het ‘verrichten van onzedelijke handelingen’. Ook in die jaren waren er al tegenstanders van de groenperiode. In 1818 ontstonden de eerste Wetten voor het Corps Studenten aan de Leydsche Hoogeschool, gevolgd door aanvullende corpswetten in 1839.

Maar er het ging nog steeds vaak mis. In Otterspeers universiteitsgeschiedenis *De strategie van de aanpassing over negentiende en twintigste eeuw* beschrijft hij ‘het zogenaamde geval-Pet’ uit 1894. Bij feut Pet zouden de kleren van het bovenlijf zijn gerukt. ‘Daarna moesten de groenen een comédie vertoonen; waarbij hem werd gezegd “als varken rond te kruipen”, waarbij Pet zou zijn getrapt. Vervolgens werd hij “geslacht en geleerd”, wat bestaan had in het feit dat hij tegen den deur werd gehangen, terwijl twee groenen hem aan de andere zijde bij de voeten vast hielden’.

Enige tijd later zou Pet in het water zijn geworpen, maar het was niet duidelijk ‘wanneer en door wie dit gebeurd zou zijn’.

Mede als gevolg van dit incident kwam er in 1895 een reglement voor ontgroeningen. Maar de misstanden bleven. ‘In 1902 brak de hel los’, schrijft Otterspeer. ‘Toen niet alleen curatoren maar ook de minister de senaat om opheldering verzochten inzake het geval-Bolland’. Alfred, zoon van de befaamde professor Bolland, werd opgedragen ‘pederastische handelingen na te bootsen. Daarna moest hij een lichtekooi uitbeelden en toen hij dat weigerde, had men met geweld geprobeerd hem er toch toe te brengen’.



1839

Oprichting van het Leidsch Studenten Corps, onder de zinspreuk Virtus Concordia Fides



1839

Hoogleraar diplomatie Johan Thorbecke publiceert *Aanteekening op de Grondwet*: basis voor de nieuwe Grondwet van 1848



1746

Fotograaf Israël Kiek (van het woord ‘kiekje’) overlijdt. Hij stond bekend als dé studentfotograaf, die vaak dronken Minervanen vastlegde



1927

Prinses Juliana gaat, als eerste lid van het Koningshuis, studeren in Leiden. Ze haalt geen diploma, wel een doctoraat honoris causa



1977

Leids Universitair Weekblad *Mare* wordt opgericht

Een vrouw kon het nooit goed doen



Johanna Nijland (1870-1950), naar wie een universiteitsgebouw wordt vernoemd, was de eerste vrouw die promoveerde in Leiden. Ze moest haar hele leven vechten tegen het vooroordeel dat ze niets te zoeken had in de wetenschap. 'Ik ga dien weg, al is hij steil en moeilijk.'

DOOR SEBASTIAAN VAN LOOSBROEK

Het is voor de criticus geen aangename taak, om van een boek dat met zoveel liefde en toewijding geschreven werd, te moeten zeggen dat het grotendeels mislukt is. Toch zie ik geen kans daaraan te ontkomen.'

Zo brandde letterkundige W.A.P. Smit in een recensie voor *De Nieuwe Taalgids* het levenswerk af van zijn vrouwelijke vakgenoot Aleida Nijland. Zij had met bloed, zweet en tranen de biografie *Joost van den Vondel 1587-1679* geschreven nadat ze op 59-jarige leeftijd wegens ziekte het onderwijs had verlaten. Maar dat werk bracht 'in wetenschappelijk opzicht niets nieuws; het richt zich tot het grote publiek en heeft geen wetenschappelijke pretentie', vond Smit. 'Alle problemen worden zorgvuldig vermeden, of, waar dit niet helemaal mogelijk is, zo vluchtig aangeroerd dat dit praktisch op hetzelfde neer komt. Het beeld van Vondel wordt daardoor wel vereenvoudigd, maar tevens zozeer van al zijn achtergronden losgemaakt, dat het in een luchtledig komt te zweven.' Eindoordeel: 'Zoals het nu werd, bleef haar boek helaas een gemiste kans.' Nijland zelf heeft deze kritische recensie niet meer kunnen lezen: twee dagen voor ze op 79-jarige leeftijd stierf, ontving ze het eerste exemplaar van haar biografie. De recensie volgde dan ook na haar dood.

Je zou de kritiek exemplarisch kunnen noemen voor de manier waarop het (wetenschappelijke) werk van Nijland werd ontvangen: ze kreeg het te verduren, of ze werd genegeerd. Ook haar andere levenswerk over een andere dichter, de zeer uitgebreide biografie *Leven en werken van Jacobus Bellamy, 1757-1786* - waaraan haar vader ooit was begonnen en die zij voltooi-

de - werd beschouwd als ontoegankelijk. Recensent J. Hoeksma schreef in 1918 in *De Nieuwe Taalgids* dat het boek weliswaar 'voortreffelijk is geslaagd', maar 'te uitgebreid en te duur' is om 'Bellamy tot het grote publiek te brengen'. Het leek alsof ze het nooit goed kon doen: de ene biografie was te onwetenschappelijk omdat het voor het grote publiek was geschreven, de andere weer te wijllopig om de massa aan te spreken.

Johanna Aleida Nijland werd in 1870 geboren in Hoorn en groeide op in een leraarsgezin met drie kinderen, van wie zij de jongste was. Ze studeerde Nederlands aan de Universiteit Leiden, waar ze op 15 januari 1896 als eerste vrouwelijke neerlandicus cum laude promoveerde. Daarmee was ze ook de eerste vrouwelijke Nederlandse doctor in de letteren.

'Het is billijk', luidde de laatste stelling van haar dissertatie *Gedichten uit het Haagsche liederhandschrift, uitgegeven en toegevoegd met de middelhoogduitsche lyriek*, 'dat der vrouw elke werkring geopend worde, voor welke zij geschikt blijkt te zijn.' Ze zou zich nog veel vaker van haar feministische kant laten zien. Zo werkte Nijland na haar promotie aan een tentoonstelling over de geschiedenis van de Nederlandse vrouw, die in 1898 in Den Haag werd gehouden. Maar er was weinig belangstelling voor en opnieuw klonk er kritiek: de expositie zou onsaamenhangend zijn.

Ze liet zich echter niet kleinkrijgen en beet van zich af wanneer dat nodig was. En dat was hard nodig, in de late negentiende eeuw. 'Vrouwen zijn ongeschikt voor de wetenschap', stelde geneesheer-directeur van een psychiatrische inrichting W.H. Cox in 1898. 'En zij die dat wel is, is te beschouwen als een abnormale vrouw, een monstrositeit.' Volgens Cox misten vrouwen verbeelding en genialiteit, en konden ze uitsluitend kennis reproduceren.

Nijland, gekwetst door Cox' betoog, reageerde: 'De medische quaestie overlatende aan de deskundigen, kom ik op voor de rechten van het individu, ik kom op tegen het beweren: de vrouw, die zich aan de studie wijdt, kan niet gelukkig zijn.' En tegen een andere hoogleraar die net als Cox beweerde dat vrouwen niets te zoeken hadden in de wetenschap, wierp Nijland tegen: 'Statistisch, grafisch heeft men het nog niet kunnen bewijzen.' Zijzelf is bovendien het levende tegenbewijs: 'Ik geloof in mijn werk, ik geloof in mijn kracht, want anders liegt mijn hart, liegt mijn natuur.'

Ook tijdens een debat over de rol van vrouwen in de wetenschap, dat op 10 november 1898 werd gehouden, verweerde Nijland zich fel tegen mannelijke overheersing: 'Wie de wetenschappelijk aangelegde vrouw dwingt, omdat zij vrouw is, de studie te laten, (...), vergrijpt zich aan de heilige rechten der Natuur (...). Ik heb mijn leven aan de studie, aan de wetenschap gewijd, omdat in mij werkt een onstuimig willen weten en begrijpen, een onweerstaanbare drang, dien ik onvoorwaardelijk volgen moet, en daarom ga ik dien weg, al is hij steil en moeilijk.'

Ondanks die moeite is de vrouw naar wie de faculteit Geesteswetenschappen een nieuw gebouw gaat vernoemen vrijwel vergeten. In de literatuur over de eerste feministische golf speelt ze vrijwel geen rol, en literatuurhistoricus Piet Calis negeert haar levenswerk volledig in zijn *Vondel-biografie* uit 2008. Nijland bleef ongehuwd en overleed in 1950 op 79-jarige leeftijd.

1914



Wils Huisman in haar Leidse werkkamer. Foto familiearchief

Willie stuurde met haar voeten

Slavist Wils Huisman werd geboren zonder armen. Ze werkte als vakreferent bij de universiteit, vertaalde Russische meesterwerken en reed auto. Ze schreef met een potlood tussen haar tenen.'

DOOR MARCIËLLE VAN DER KRAAN

'Heb ik je ooit verteld over de tante van Jan?', vraagt een vriend aan schrijver Josephine Rombouts als ze samen over de Leidse Boisotkade lopen. 'Nee', antwoordt Rombouts. Haar vriend wijst een huis aan. Daar had Jan met zijn tante gewoond. Die tante was Wils Huisman (1914-1979), vertaler van Russische literatuur en een van de weinige vrouwen in Nederland die dat deed voor grote uitgeverijen als Contact en Van Oorschot. 'Ze heeft *Anna Karenina* van Tolstoj vertaald', vervolgt Rombouts' metgezel. En opvallend: 'Ze had geen armen.' Rombouts heeft Huisman opgenomen in haar boek *Opmerkelijke vrouwen*, waarin ze onderbelichte prestaties van vijftien vrouwen beschrijft. 'Ik was zo gefascineerd over het feit dat zij geboren was zonder armen, maar iets deed waarvan ik eerst dacht dat je daar echt armen en handen voor nodig zou hebben. Kennelijk schreef ze met een potlood tussen haar tenen, niet met een typemachine: bizar knap.'

Huisman werkte als (de eerste) vakreferent voor Slavische talen bij de universiteitsbibliotheek en vertaalde werken van Toergenjev, Gontsjarov en Tolstoj. 'Als je een boek wilde lenen moest je een

briefje leggen op het krukje naast haar bureau en dan zette zij met haar tenen haar paraaf. De moeder van de man die dit aan mij vertelde was opgelucht toen zij dit hoorde. Zij had met Wils gestudeerd en zich altijd afgevraagd hoe het met haar was afgelopen. Ze vond het fijn dat ze goed was terechtgekomen.'

Vlak nadat Huisman, ook wel Willie genoemd, haar studie afrondt, breekt de Tweede Wereldoorlog uit. 'Ze verhuist naar Friesland en begint daar *Anna Karenina* te vertalen. Toen Van Oorschot Russische werken ging uitgeven, is hij bij haar terechtgekomen. Iedereen was erg onder de indruk van de kwaliteit van haar vertaling van Tolstoj. Ik denk dat ze keigoed was.'

Huisman kon ook autorijden met haar voeten. 'Ze was een van de eerste gehandicapten die auto reed. Ze had een DAF: een automaat waarbij ze het stuur op de grond hadden geplaatst. Ze kon met haar voeten sturen.'

Ze kreeg ook hulp. 'Haar broer bracht haar naar de universiteit en haalde haar weer op. Ook kocht hij voor haar een huis in Leiden waar ze samenwoonde met studenten. Ze deed zelf veel, maar dingen als het vuil buiten zetten of de afwas, deden die studenten voor haar.'

Het was een unieke vrouw. 'Ze kreeg veel dingen voor elkaar. Ging studeren, zonder dat ze wist dat ze later een baan zou krijgen. Begon met vertalen, voordat ze een baan had. Nooit dacht ze: wie gaat mij nou ooit aannemen? Ze geloofde zelf dat ze het in zich had en wachtte niet tot anderen iets in haar zagen.'

'Wie de vrouw dwingt de studie te laten omdat zij vrouw is, vergrijpt zich aan de heilige rechten der Natuur'



7 FEBRUARI 1985

Studenten die tegen bezuinigingsplannen zijn, bezetten het Academiegebouw om de toespraak van onderwijsminister Deetman te verhinderen



11 MAART 1999

Opening Campus Den Haag (nu de faculteit FGGA). De universiteit heeft voortaan officieel twee thuissteden



13 MAART 1999

Nelson Mandela krijgt in de Pieterskerk een eredoctoraat



11 NOVEMBER 2009

Weggepeste criminoloog Wouter Buikhuisen ontvangt na dertig jaar (en een interview in *Mare*) excuses van de universiteit



2010

Leiden wil Latijn van de bul schrappen. Na een storm van protest slijkt het college van bestuur het plan weer in

De vergeten rede tegen de Duitsers

Terwijl professor Cleveringa beroemd werd vanwege zijn protestrede tegen de Duitse bezetter, liet collega Ton Barge in een college even verderop geen spaan heel van de rassenleer. Eén NSB'er verliet boos de zaal.

DOOR SEBASTIAAN VAN LOOSBROEK
FOTO HENDRIK JONKER

Het is 26 november 1940 als professor Rudolph Cleveringa om 10 uur 's ochtends zijn beroemde protestrede houdt in het Leidse Academiegebouw. Daarin ageert hij fel tegen het ontslag van zijn Joodse leermeester en hoogleraar burgerlijk recht en internationaal privaatrecht Eduard Meijers. Maar wat veel minder mensen weten, is dat even verderop, op precies hetzelfde tijdstip, óók een heel belangrijk college werd gegeven. In het Anatomisch Laboratorium aan de Wassenaarseweg liet hoogleraar anatomie en embryologie Ton Barge geen spaan heel van de nationaal-socialistische rassenleer.

Vermoedelijk heeft Barge het in 1938 verschenen boek *De rassen der mensheid*, waarvan hij mede-auteur was, als uitgangspunt genomen voor zijn collegereeks. Er was veel aanleiding voor dit intellectuele verzet. Toen Nederland zich op 14 mei 1940 overgaf, voerden de Duitse bezetters een reeks anti-Joodse maatregelen in. Zo leidde de Ariërvklaring ertoe dat Joden geen maatschappelijke functie meer mochten vervullen. Op 28 oktober 1940 werden deze verklaringen naar de Leidse docenten en het universiteitspersoneel gestuurd en op 21 november werden alle Joden in dienst van de universiteit ontslagen.

De collegereeks van Barge is gereconstrueerd door Jolanda Hendriksen en Willy Hijmans, op basis van interviews met oud-studenten, authentieke college-aantekeningen

en een archief met notities van Barge. Die reconstructie leidde in 1995 tot het boekje *De "rassencolleges" van Barge, een leemte in de geschiedenis van de Leidse universiteit*.

Het college van 26 november zou eigenlijk gaan over embryologie, maar Barge besloot die dag om het over rassen te hebben. Dat kwam voor sommige studenten als verrassing, zegt oud-student Bakker in het boekje: 'We dachten dat we een gewoon college zouden krijgen, maar toen bleek het te gaan over het Duitse ras. Je werd er dus min of meer door overvallen. Ik heb dan ook niets opgeschreven.'

Barge legde uit dat de rassenleer van de nazi's was gebaseerd op het zogenoemde homogene Nordische ras: de lange, blonde mensen met blauwe ogen, waartoe alle Duitsers zouden behoren. Maar Barge toonde aan dat er helemaal niet zoiets bestond als 'zuivere Ariërs' of 'rasechte Germanen'. Weliswaar deden de Duitsers er met hun uniformen alles aan om langer te lijken, herinnert Bakker zich van Barges college: 'De uniformjassen die zij droegen waren korter dan de Nederlandse uniformen. Terwijl de Duitse laarzen slechts tot halverwege hun kuit kwamen, waar ze dan bovendien hun broeken in droegen. Hierdoor leken ze langer dan ze in werkelijkheid waren.'

Barge betoogde verder dat een ras een eenheid is op grond van het gemeenschappelijke bezit van een aantal erfelijke, lichamelijke kenmerken. 'Deze kunnen zijn: een gemeen-

schappelijke taal, beschavingsvorm, geschiedenis, staatsinstelling, economische belangen, bijzondere geografische verhoudingen enzovoort. (...) Een ras is vaak over vele volkeren verdeeld, terwijl omgekeerd een volk niet zelden uit verschillende rassen is opgebouwd. (...) Wat de Joden tot een eenheid bindt, is de religieuze overtuiging het uitverkoren volk te zijn.'

Kortom: het Joodse volk verschilt niet van andere volken in Europa en geen van hen kan zich raszuiver noemen.

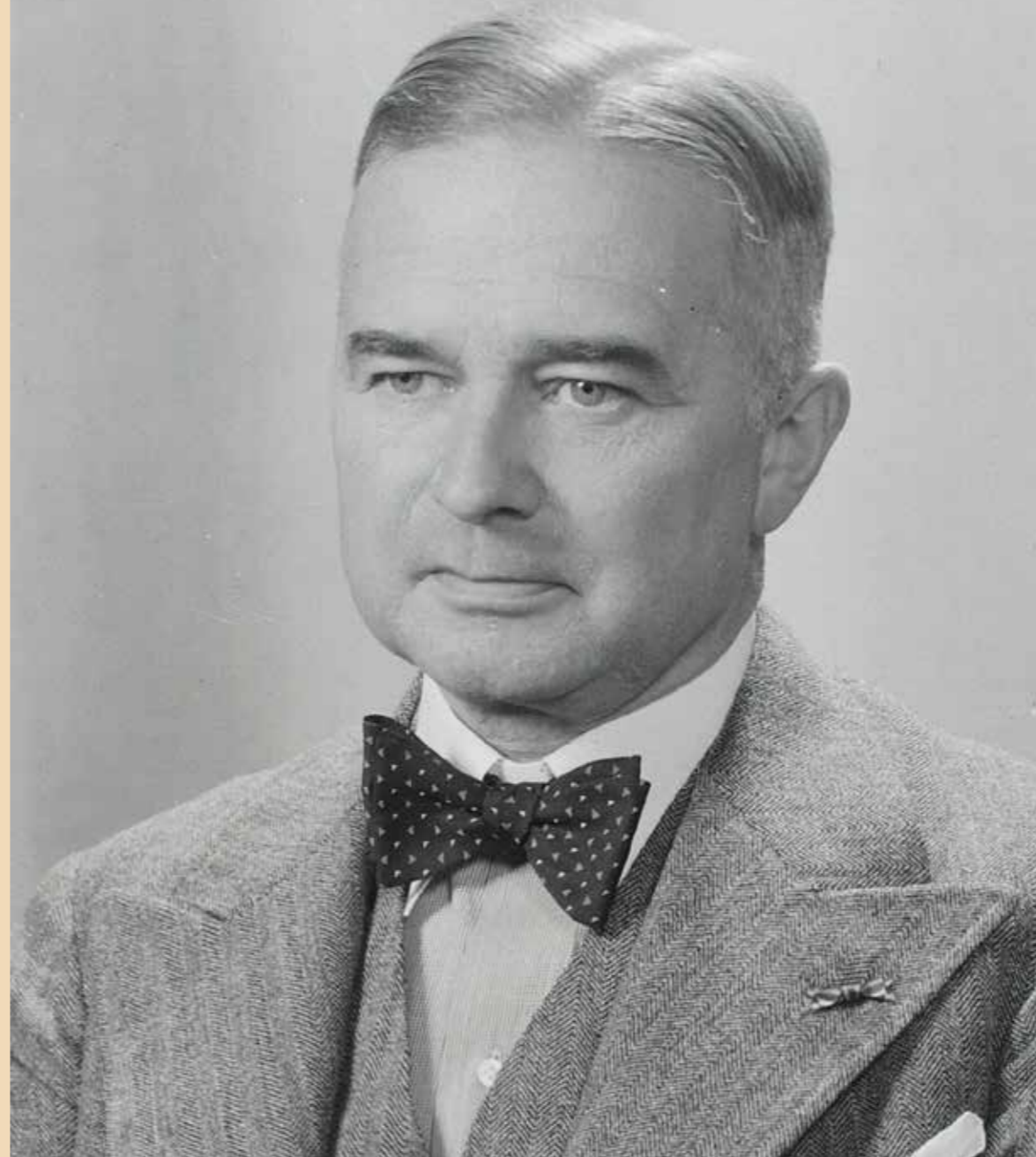
'Hij hield een zuiver wetenschappelijk betoog, heel beslist', aldus oud-student Hijmans. 'Dit was precies zoals het had moeten zijn, zo voelde je dat ook. Het was een heel bijzondere prestatie.'

'Het college diende om te laten zien dat de Duitsers geen Übermensen waren', vult Bakker aan. 'Barge probeerde hiermee de propaganda van de Duitsers te ontzenuwen. Vermoedelijk wilde hij ons ook een hart onder de riem steken.'

'De studenten reageerden opgelucht', herinnert oud-student Veltman zich. 'Rustig en duidelijk werd uitgelegd dat de rassenleer flauwekul was.'

Eén student verliet na het college boos de zaal, een NSB'er. Aan het college op 26 november waren al

meerdere colleges over de rassenleer voorafgegaan. Die maakten indruk en waren erg populair, ook onder studenten van buiten de medische faculteit. 'Het was ongetwijfeld dat Barge deze colleges gaf om ons studenten een solide basis te geven van een soort geestelijk verweer tegen de verderfelijke rassenleer van de Duitsers. Het was een teken van verzet. Dat signaal werd goed opgevangen, de colleges werden goed bezocht', aldus oud-student Noach. 'Het "Joodse ras" was een onwetenschappelijke term. Barge ontzenuwde dus op wetenschappelijke wijze de rassenleer, het nationaal-socialistische sprookje van de Duitsers.'



Barge toonde aan dat er helemaal geen 'zuivere Ariërs' of 'rasechte Germanen' bestonden



Anatomische les geschilderd door Martin Monnickendam, Barge is tweede van links

De nazificering van de universiteit

Ton Barge werd geboren in 1884 in Semarang, Java. Hij volgde het gymnasium in Katwijk en studeerde in Amsterdam, waar hij in 1912 promoveerde. In 1919 werd hij Leids hoogleraar in de anatomie. Hij zat ook in de Eerste Kamer voor de Katholieke Volkspartij en was bestuurslid van De Lakenhal en de Vereniging Oud-Leiden.

Barge zag de gevaren van het nationaal-socialisme en vond het zijn plicht hiervoor te waarschuwen. Toen hij in 1938 rector magnificus van de Universiteit Leiden was, en er in dat jaar nationaal-socialistische leuzen waren gekerfd in de banken van het Academiegebouw, waarschuwde hij in een mededeling op de voorpagina van het

Leidsch Universiteitsblad (een voorganger van *Mare*) alle studenten: 'In geval van herhaling van deze politieke propaganda zal ik gebruikmaken van alle tuchtmiddelen die mij ten dienste staan en zal ik beledigingen aan het adres van eenige groep onzer bevolking onverbidlijk brengen tot den strafrechter.'

Pas op 4 mei 1941 kwam er vergelding voor Barges verzet en werd hij gegijzeld, al is niet duidelijk of dit kwam door zijn colleges of omdat hij ontslag had genomen als protest tegen de nazificering van de universiteit. Na de oorlog pakte hij zijn werk aan de universiteit weer op, tot 1949. In 1952 overleed hij op 68-jarige leeftijd.



Gevechtsgroep 'Irawan'

‘Henk van de Bevrijding’ haalde Indonesië niet

Zoals veel Indonesische verzetsstrijders die in Leiden studeerden, wilde Irawan Soejono eerst Nederland bevrijden en dan Indonesië. Maar zo ver zou het niet komen.

DOOR MARCELLE VAN DER KRAAN
FOTO NIOD

Als hij in de namiddag over de Breestraat fietst, met een illegale stencilmachine onder een jutezak, ziet hij in de verte onverwachts een groep Duitse soldaten. Als hij betrapt wordt met dat apparaat, betekent dat zeker zijn dood. Linksaf schiet de Indonesische student de Kabeljauwsteeg in, naar de Boommarkt. Niet onopgemerkt, want een van de soldaten rent hem achterna. Vluchten is verboden, net als het negeren van een Duits gebod. Dan klinkt er een oorverdovend knal. En dan nog een.

'Irawan Soejono was dood. De ontstellen de mare had eerst nauwelijks geloof gevon-

den. En ook toen wij hem in het ziekenhuis zagen liggen, met het kogelgat in zijn hoofd, maar overigens vredigen rustig, twijfelde een van ons nog en fluisterde: "Hij kan niet dood zijn!" Tweemaal was het hem gelukt om bij razzia's den dans te ontspringen. Eenmaal door weg te rennen, andermaal door uit een rijdende tram te springen. Op die noodlottige 13 januari was het hem niet gelukt. Hij probeerde er op zijn fiets vandoor te gaan, maar de nazikogel trof doel.'

Het zijn de woorden waarmee Raden Mas Soeripno na de oorlog in een in memoriam terugblikt op de dood van zijn vriend. Samen met hun studie- en landgenoten zijn de twee

1945

‘Gevaar of geen gevaar, bij nacht en ontij. Henk was steeds in touw’

de stuwende kracht achter het verzetsblad *De Bevrijding*, waarvoor Soejono – vlak voor hij op de Boommarkt werd doodgeschoten – nog een gerepareerde stencilmachine had opgehaald. In een Duits politierapport is te lezen dat de 'Wehrmacht een onbekende man heeft doodgeschoten, een *Mischling*' – een kleurling. Over de stencilmachine wordt niet gerept. Die blijkt nog snel te zijn meegenomen door een vriend.

Irawan Soejono werd in 1920 geboren in een vooraanstaande, adellijke familie op Oost-Java en krijgt kansen die niet voor ieder Indonesisch kind zijn weggelegd. Op tienjarige leeftijd verhuist hij met zijn familie naar Den Haag waar hij naar de lagere school gaat. Na zijn eindexamen gaat hij in Leiden studeren. Steeds meer jongeren uit de Indonesische elite doen dat. Aan het begin van de jaren dertig telt Leiden er zo'n honderd. Onder hen Maria Ulfah, die in 1929 begint aan haar studie in Leiden en lid wordt van de Vereniging van Vrouwelijke Studenten te Leiden (vvstl). Als zij door de Doelensteeg naar het Rapenburg loopt, hoort ze telkens discriminerende kreten: 'Pinda, pinda, lekka, lekka.' Later wordt ze de eerste vrouwelijke minister van Indonesië. Maar de Indonesiers richten ook hun eigen verenigingen op, zoals de 'Indische Vereniging', in 1908 gesticht op de Hogewoerd.

De Indonesiërs die naar Nederland komen studeren, veelal met het idee om later tot het koloniaal bestuur toe te treden, komen in aanraking met nationalisme, zelfbeschikking en volkssoevereiniteit. Het gaat hun leven domineren. De naam van de vereniging wordt omgedoopt tot de 'Indonesische Vereniging' en later nog tot 'Perhimpoenan Indonesia' (PI). Het is een van de eerste organisaties die de naam 'Indonesië' gebruikt en naar onafhankelijkheid streeft. Naast Ulfah zijn bekende politici als Soetan Sjahrir, de eerste minister-president van Indonesië, en Mohammed Hatta, de eerste vice-president (en later minister-president) van Indonesië, lid van deze politieke organisatie.

Maar dan breekt de oorlog uit. Het idee van een onafhankelijk Indonesië wordt sterk bedreigd door de Duitse bezetting en daarom sluiten ook veel Indonesiërs zich aan bij de strijd tegen het fascisme. 'Eerst Nederland bevrijden, dan Indonesië', wordt hun motto. Naar schatting hebben 60 tot 110 Indone-

siërs, voornamelijk studenten, in het verzet gezeten.

Ook Irawan Soejono sluit zich hierbij aan. Hij verricht werk voor het illegale blad *De Bevrijding*, een uitgave van de PI. Net als de andere Indonesiers gebruikt hij niet zijn eigen – ietwat opvallende – naam om onder de radar te blijven, maar een Nederlands alias. Hij staat bekend als 'Henk van de Bevrijding', omdat hij bijna alles voor de gelijknamige verzetskrant regelt: de machines, het papier en radiotoestellen. Hij vervoert alles per bakfiets, handkar of koffer. Soeripno: 'Weer of geen weer, gevaar of geen gevaar, bij nacht en ontij. Henk was steeds in touw.'

Drie keer per week wordt het blad gedrukt. De oplage groeit van 3500 naar 20.000 exemplaren. Heel Zuid-Holland krijgt deze krant in handen.

Ook sluit hij zich aan bij de Indonesische gevechtsgroep 'Soerapati' van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten (BS). Na zijn dood krijgt de gevechtsgroep de nieuwe naam 'Irawan'.

Net als veel andere studenten zamelt Soejono tijdens de hongervinter voedsel in. 'Hij maakte lange tochten om voedsel te zoeken voor hongerenden, hij zaagde dikke boomstammen voor brandhout, hij kookte ons potje en dwong ons te eten', schrijft Soeripno na de oorlog in het blad van de PI. Ook verzorgen, veelal vrouwelijke Indonesische studenten, onderduikadressen, levensmiddelen en persoonsbewijzen voor Joodse mensen tijdens de bezetting.

'Waar er sprake was hier in Nederland van verzet, behoefden wij niet te vragen: "Waar waren de Indonesiërs"', zei de Leidse hoogleraar Rudolph Cleveringa vlak na de bevrijding tijdens de 37^{ste} verjaardag van de Indonesische Nationale Beweging in de Stadsgehoorzaal. 'Zij waren er en stonden op hun post. Zij hebben hun offers gebracht. Zij waren in de concentratiekampen, zij waren in de gevangnissen. Zij waren overal.'

Irawan Soejono, of Henk, is vijf dagen voor zijn 25^e verjaardag begraven op begraafplaats de Groenesteeg in Leiden. Twee jaar later is zijn lichaam opgegraven, gecremeerd en zijn as naar Indonesië vervoerd. 'Henk had een warm kloppend hart', schreef Soeripno. 'Hij wilde leven in dienst van zijn land en volk... Het heeft niet zo mogen zijn.'

Ook ik proefde van de zoetheid van het vrij-zijn



Ik zie mezelf nauwelijks als een traditionele Leidense student. Aan verenigingsleven doe ik niet. Mijn moedertaal laat ik bij mijn studie achterwege. *Hell*, mijn campusgebouw staat niet eens in Leiden. De meerderheid van mijn studiegenoten staat zelfs nog verder af van Leiden. Zij komen uit andere landen en veel van hen zijn überhaupt nog nooit in Leidse universiteitsgebouwen geweest. Het beeld dat ik heb van vroegere studenten is dat van verenigingsknakkers met bretels en bakkebaarden. Daar herken ik me absoluut niet in. Afgezien van feministen als Aletta Jacobs kan ik eigenlijk geen beeld voor me zien van negentiende-eeuwse vrouwelijke studenten. Toch waren die er zeker wel.

Wat waren de verschillen en overeenkomsten met mijn studentenleven? Leefden ze op zichzelf? Fietsten ze naar campus? Of namen ze uit luiheid ook liever de (paarden)tram? Maakten zij zich evenveel zorgen over hun capaciteiten en hun toekomst?

Zoals het een *bachelor of arts* in wording betaamt, ben ik naar de UB geracet om erover te lezen. Zo vond ik dat Leiden in 1873 de eerste vrouwelijke student mocht verwelkomen. Of nou ja, écht verwelkomend was dat niet. Eerder een schoorvoetend openen van de deur omdat de burens (Groningen) ook vrouwen binnenlieten. De eerste studentes waren ook helemaal niet van mijn leeftijd. De meeste waren beroepsvrouwen, die alle cursussen tot vakdocent hadden uitgespeeld. Vaak waren ze dan ook ver in de twintig of dertig, al getrouwd, of gekluisterd aan een leven als gouvernante. De eerste vrouw die een hele opleiding volgde, was Anna van de Ven Sauveur, in 1891. Pas later kwamen steeds meer meisjes rechtstreeks van het gymnasium naar de universiteit, zoals nu de norm is. Blijkbaar waren vrouwen dus pas volwaardige studenten vanaf begin vorige eeuw. Toch bestond er nog steeds enorm veel tegenstand. Met name na het verschijnen van een roman uit 1907, geschreven door een Leidse alumna: *Meisje studentje*.

Waar ik een studentje was dat naar Den Haag trok, verhuisden deze studentjes van Den Haag naar Leiden. Toen ik begon te lezen, stak er een gevoel van herkenning de kop op. Ik herkende de eenzaamheid van het op kamers gaan wonen, maar zeker ook de vrijheid die studeren de dames bracht. 'Maar dien middag, geanimeerd door 't uitgelaten spel, tintelend van levenslust en jeugd, proefden ze de zoetheid van het helemaal vrij-zijn...' zou net zo goed kunnen gaan over een middag van mijn introductieweek.

Sommige ervaringen als student zijn universeel en tijdloos. We zouden ons allemaal kunnen vinden in vele van de verhalen uit dit boek van een eeuw geleden. Helaas is het recht van minderheden en vrouwen om te studeren niet van alle tijden. Zeker deze *dies natalis* moeten we daar bij stil staan. Er studeren meer vrouwen dan ooit, maar tegelijkertijd worden de vakgebieden waar zij van oudsher naartoe trekken minder gewaardeerd, en gaat er minder geld naartoe. Ook staat het lot van mijn internationale medestudenten op het spel. Al 450 jaar lang bestaat de Universiteit Leiden, nu met meer diversiteit dan ooit tevoren. Laten we dat bewaren, we zijn immers allemaal Leiden.

Zahra Menguellati is student International Studies



Alleen kritisch denken kan de democratie redden

Eliot Higgins is oprichter van het journalistieke onderzoeksbureau Bellingcat, dat belangrijke onthullingen deed over oorlogsmisdaden. Vrijdag krijgt hij een eredoctoraat. 'Of ik er nu naar kijk of niet: al die vreselijke dingen gebeuren.'

DOOR MARK REID
ILLUSTRATIE MICHIEL WALRAVE

'Ik houd van niche interesses', zegt Eliot Higgins (46). 'Daarmee vind je juist dingen die iedereen over het hoofd ziet. In de jaren negentig had de CIA een geheim netwerk van vliegtuigen om gevangenen te verplaatsen tussen zogenaamde *black sites*. Dat werd ontdekt door vliegtuigspotters die van al die toestellen gegevens bijhielden en op den duur een patroon zagen. Dat hadden ze nooit opgemerkt als ze niet geobsedeerd waren geweest door vliegtuigen.' Met die gedachte richtte hij in 2014 Bellingcat op. 'In het begin was het een vrijwilligersorganisatie. Iedereen liet zich leiden door persoonlijke interesses. Zo zijn we onderzoek gaan doen naar MH17 en de conflicten in Oekraïne.' Inmiddels is het platform voor burgerjournalistiek uitgegroeid tot een professionele organisatie met tientallen onderzoekers in vaste dienst. Vrijdag, tijdens de viering van het 450-jarig bestaan van de Universiteit Leiden, krijgt Higgins een eredoctoraat voor zijn bijdragen aan het gebruik van open source intelligence om historische accuratesse en een eerlijke rechtsgang te waarborgen. Maar persoonlijke belangstelling in niche onderwerpen blijft belangrijk, vertelt Higgins via videoverbinding vanuit zijn huis in het Engelse Leicester. 'Dat is geweldig voor ons werk, en daar zoek ik nog steeds naar als we nieuwe mensen aannemen.'

Zijn onderzoekers maken gebruik van allerlei openbare bronnen, van wetenschappelijke tijdschriften, kranten, forumposts tot beelden op sociale media. Vooral bij die laatste categorie laten de mensen meer sporen na dan ze denken, óók als ze betrokken zijn bij potentiële oorlogsmisdaden. 'Tijdens een specifiek conflict komen ze er na een tijdje misschien wel achter dat ze hun digitale voetafdruk beter moeten verbergen. Maar conflicten ontstaan steeds op nieuwe plekken op de wereld, dus er is overal wel wat materiaal om te onderzoeken.' Dat medewerkers daarbij in aanraking komen met traumatiserende beelden, bijvoorbeeld van de afloop van een aanval met chemische wapens in Syrië, beseft Higgins zich terdege. 'Ik weet dat er mensenrechtenorganisaties zijn geweest in een niet al te ver verleden die zich niet realiseerden dat zulke beelden net zo traumatisch kunnen zijn als zelf ooggetuige zijn van die gebeurtenissen. Iedereen die dit onderzoek benadert met het idee dat je er maar gewoon doorheen moet bijten is een idioot en zou niet in dit vak moeten werken. Het is niet gezond om de schade die dat soort beeldmateriaal kan aanrichten te minimaliseren. We hebben een zeer open houding ten opzichte van geestelijke gezondheid, zorgen dat iedereen daar toegang toe heeft en moedigen dat ook aan.' Hoe gaat hij zelf om met zulke beelden? 'Of ik er nu naar kijk of niet: al die vreselijke dingen gebeuren.'

Maar als we er wel onderzoek naar doen, is er tenminste een kans dat er iemand tot verantwoording wordt geroepen. En de volgende keer dat mensen overwegen een oorlogsmisdad te plegen zijn ze zich er misschien meer van bewust dat ze gepakt kunnen worden.'

Higgins' eredoctoraat is specifiek voor zijn werk dat vervolging van oorlogsmisdaden mogelijk maakt. Daar houdt Bellingcat ook vanaf het begin rekening mee. 'We hebben een aparte eenheid voor justitie en verantwoording opgezet zodat het onderzoek vanaf het eerste moment maximaal voordeel kan opleveren bij een mogelijk juridisch proces.'

Daarnaast vindt Higgins het belangrijk om die vaardigheden over te brengen op de volgende generatie. 'Zij halen bijna al hun nieuws van sociale media. Dat lijkt misschien eng voor ouderen die daarbij alleen aan TikTok-dansjes of Andrew Tate denken. Maar ik zie ook potentie.'

Het mooie aan open source onderzoek is de laagdrempeligheid. Encyclopedische kennis van Russische luchtdoelraketten is zeker geen vereiste, verzekert hij. 'God, nee. Absoluut niet. Iedereen kan het doen. Geolocatie (de locatie van een foto bepalen, *red.*) is een van de absolute kernvaardigheden van open source. Je moet het gewoon proberen, dan word je er steeds beter in. Op onze site hebben we sinds een tijdje ook puzzels, waarbij je de locatie van een foto moet achterhalen.'

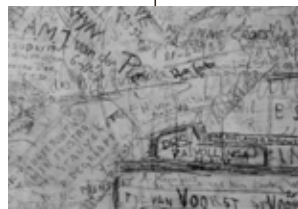
'Er zijn ook games zoals *Curse of the Golden Idol* of *The Roottrees Are Dead* die je goede open source onderzoeksvaardigheden aanleren. Die zou ik echt aanraden.'

'We hebben ook een Discord-gemeenschap met meer dan 30.000 leden. Er zijn al verschillende artikelen gepubliceerd gebaseerd op hun bijdragen. Sommigen doen het voor de lol of uit interesse voor een bepaald onderwerp. Maar een publicatie bij Bellingcat staat ook mooi op je cv.'

'Bij Bellingcat bouwen we netwerken en gemeenschappen, we trainen mensen en laten ze onderzoek doen. Als mensen dat niet kunnen, zullen ze uit wantrouwen en cynisme uitkomen bij complottheorieën en extreme ideologieën. Als je kijkt wat er nu in de Verenigde Staten gaande is met Elon Musk moeten we echt aan de slag. Door mensen kritische denkvaardigheden aan te leren maak je de democratie weerbaarder.'



'Als je ziet wat er in de vs gaande is met Elon Musk moeten we echt aan de slag'



20 MEI 2014

Het zweetkamertje is gered. Een restauratie van de muren was dringend nodig en met een crowdfundingactie is 16.380 euro binnengehaald



8 FEBRUARI 2021

Hester Bijl wordt de eerste vrouwelijke rector magnificus van Leiden



NOVEMBER 2021

Cameragate: Mare onthult dat de universiteit de privacy schendt door 371 slimme camera's op te hangen. Na de nodige ophef worden ze weggehaald



MEI 2024

Het Wijnhavengebouw wordt bezet uit protest tegen de universitaire banden met Israël, daarna volgt de hortus



2025

Bezuïningen van onderwijsminister Eppo Bruins bedreigen voortbestaan van verschillende opleidingen

'Ik weet nog niet of ik het kan opbrengen om over deze nieuwe rampen te publiceren'



We worden geregeerd door verkrachters

De Canadees-Amerikaanse politiek filosoof Bonnie Honig blijft strijden tegen de *rapeocracy* van Trump, al zakt de moed haar soms in de schoenen. Vrijdag ontvangt ze een eredoctoraat. 'Het ethos is: pak wat je wil, niemand houdt je tegen.'

DOOR VINCENT BONGERS
ILLUSTRATIE SILAS.NL

Er valt een korte stilte in het Zoomgesprek met Bonnie Honig (1959), hoogleraar aan Brown University in de VS, als ze de vraag krijgt hoe ze reageert op de herverkiezing van Donald Trump. Er klinkt een zucht. 'Toen hij voor de eerste keer president werd, volgde ik alles op de voet. Ik ging *all-in*: elke beweging registreerde ik.' Die observaties publiceerde de politiek filosoof en feministisch criticus in de vlammende essaybundel *Shell-Shocked* (2021) vol met wrange maar ook humoristische stukken over Trumps eerste termijn. 'Het klinkt krankzinnig, maar elke dag werd ik wakker en zag met enige verrassing dat de wereld er nog was. Ik móest daarover schrijven.' Honig klinkt een tikje moegestreden. 'Toen overheerste de chaos, nu is er meer een gevoel van onheil. Dit is heel persoonlijk, maar ik heb nog niets geschreven over wat er nu gebeurt. Het is geen goed idee om *niet* te schrijven. De vraag is alleen of ik het kan opbrengen om opnieuw over al deze nieuwe rampen te publiceren.'

Haar oordeel over het Trumpisme is echter nog net zo fel als altijd. 'De term die ik voor zijn regime gebruik is *rapeocracy*. We worden geregeerd door verkrachters. Hun ethos is: pak wat je wil, niemand houdt je tegen.' In *Shell-Shocked* schrijft ze bijvoorbeeld over Christine Blasey Ford. Tijdens een hoorzitting om te bepalen of Brett Kavanaugh rechter in het Amerikaanse Hoogerechtshof kon worden, beschuldigde zij hem van een poging tot verkrachting in 1982. Kavanaugh (toen 17) had Ford (toen 15) samen met een andere jongen vastgepind op bed en probeerde haar kleren uit te trekken. Kavanaugh kreeg toch het hoge ambt toebedeeld. Voor Trump, die hem had voorgedragen, zijn dat

soort beschuldigingen geen probleem. 'Hij zag het als iets positiefs. Er is nu een vergelijkbaar geval met Pete Hegseth die minister van Defensie is geworden ondanks beschuldigingen van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Ze zijn allebei lid van de *rapeocracy club*.'

Het blijft niet alleen bij *grab 'em by the pussy*, stelt Honig. Het overkoepelende ethos van deze regering is de *power grab*. 'Amerika is niet meer geïnteresseerd in samenwerken. Als we Groenland of Canada willen, dan pikken we het gewoon in.' Ongeacht of het ook gaat gebeuren: alleen al erover praten doet de normen vervagen en maakt de bevolking rijp voor meer grijpgedrag, betoogt Honig. 'Bijvoorbeeld om iedereen warm te maken voor het inzetten van het leger voor ongrondwettelijke doeleinden. Het is een vorm van *grooming*.' Trumps tegenstanders zijn zwaar in het defensief gedrukt.

'Ik zie helaas geen leiders die richting kunnen geven aan verzet, maar dat kan snel veranderen. De Democraten geven verwarrende signalen af. Ze noemen het Trumpisme fascistisch, maar Biden zegt bij de deur van het Witte Huis ook tegen Trump: "Welkom thuis." Er zijn nog steeds centristen in de partij die zeggen: "We werken samen waar dat kan." Wat is het nou? Ik dacht dat het fascisten waren.' Er zal een brede beweging moeten ontstaan om tegenwicht te bieden en de democratie te verdedigen. 'In de jaren tachtig hielden feministen *Take Back the Night*-marsen om de veiligheid 's nachts op straat te verbeteren. Misschien wordt het tijd voor *Take Back Democracy*-marsen. We gaan dit niet in een dag winnen. Het is nu zaak om iets nieuws op te bouwen en ons te verdedigen tegen de ergste uitwassen van

het huidige beleid.'

Honig benadrukt in een eerder boek *Publieke dingen* (2017), waarvan deze week de Nederlandse vertaling verschijnt, het belang van publieke diensten en instituten voor het voortbestaan van de democratie. 'Wat zou het betekenen als infrastructuur, bibliotheken en parken allemaal geprivatiseerd zouden zijn? Dat we niet meer kunnen ontmoeten op die plekken zonder te betalen? Op een mooie zomerdag in Central Park in New York komen er duizenden mensen samen van alle mogelijke etniciteiten en sociale klassen. Het onderling uitwisselen van al die verschillende perspectieven is belangrijk in een goed functionerende democratie.'

In het boek geeft ze een voorbeeld hoe het kan misgaan. In 2014 begon de San Francisco Recreation and Park Service met de verkoop van tijdslots voor het gebruik van basketbalvelden in een openbaar park. Een voorbijganger filmde een confrontatie tussen tieners uit de wijk die aan het basketballen waren en een groep techwerkers die de plek voor 27 dollar had gereserveerd en hen vroeg te vertrekken. De jongeren nodigden hen uit om samen een potje te spelen. De techwerkers stuurden de kids toch weg. 'Dat de lokale overheid een publiek ding omvormt tot een verhuurbare hulpbron, is ingrijpend', schrijft Honig.

'Het gaat niet alleen om het verdrijven van kinderen. Het verandert de manier waarop we ons tot publieke dingen verhouden. In plaats van uit te zoeken hoe je mee kunt doen aan een spel of op je beurt te wachten, stellen de nieuwe regels een heel andere vraag: wie heeft hier recht op deze plek?' Na publieke verontwaardiging werd het verhuursysteem afgeschaft, tot Honigs genoegen. 'Dat is een voorbeeld van een succesvolle collectieve actie.'

'*Just one more thing*', zegt Honig vlak voor het verbreken van de Zoom-verbinding. 'Ook al lijkt dat misschien zinloos, we moeten elkaar meer dan ooit opzoeken, in actie komen en ons collectief verzetten. Het is belangrijk dat de democratie blijft functioneren, ook als deze wordt bedreigd. Laat agenten van de migratiedienst niet in je huis, als ze daar niet naar binnen mogen. Niet omdat jij iets of iemand hebt verstoort, maar misschien hebben je bureaus dat wel gedaan. We moeten solidair zijn en allemaal onze deur dichthouden.'

Bonnie Honig, *Publieke dingen*. Democratie ontregeld, Boom, 240 pgs. €24,90

Bonnie Honig, *Shell-Shocked, Feminist Criticism after Trump*, Fordham University Press, 272 pgs. \$27,95

2025

Weg met het Afropessimisme

Wetenschap moet maatschappelijke problemen oplossen, vindt hoogleraar organische chemie Kelly Chibale, die het eerste centrum voor medicijnontwikkeling in Afrika stichtte. Vrijdag krijgt hij een eredoctoraat. 'Je moet veel kikkers kussen om de prins te ontmoeten.'

DOOR DALLYCE VETTER
ILLUSTRATIE PETER STRAIN

'Genetisch gezien is Afrika het meest diverse continent ter wereld', vertelt Kelly Chibale. 'Dat is belangrijk, want als je in verschillende regio's succesvol een klinische trial uitvoert, dan is de kans groot dat het medicijn ook elders goed werkt.' Chibale komt oorspronkelijk uit Zambia maar woont nu al bijna dertig jaar in Kaapstad, waar hij aan de universiteit werkt als hoogleraar organische chemie en zich inzet om medicijnontwikkeling in Afrika te vergroten. 'Ieder mens is trouwens een Afrikaan', zegt hij lachend. 'Alleen sommigen kozen ervoor om zich op een koude, ellendige plek te vestigen.'

Wanneer raakte u geïnteresseerd in organische chemie?

'Het begon op de middelbare school in Zambia waar één leraar altijd leuke experimenten deed. Maar als student aan de Universiteit van Zambia werd ik pas echt verliefd op organische chemie. Het idee dat je een chemische structuur kunt analyseren, de functionaliteiten kunt herkennen en de eigenschappen van het molecuul kunt beïnvloeden, vind ik fascinerend. Maar als je ergens verliefd op wordt, is dat eerlijk gezegd niet uit te leggen. Het is gewoon zo.'

Toch stapte u over naar medicijnontdekking en -ontwikkeling. Waarom?

'Het kwam voort uit het besef dat wetenschap er niet alleen voor de nieuwsgierigheid is, maar ook moet worden gebruikt om maatschappelijke problemen aan te pakken. Toen ik naar Kaapstad verhuisde, vroeg ik me af: hoe kan ik mijn achtergrond gebruiken om een oplossing te bieden voor de problemen waar Afrika mee kampt? Ons continent telt momenteel ongeveer 15 procent van de wereldbevolking maar draagt ongeveer 20 procent bij aan de wereldwijde ziektebelasting. Toch vindt slechts 3 procent van alle klinische trials hier plaats.

'Zuid-Afrika beschikt over een zeer goede infrastructuur voor klinisch onderzoek, althans in veel delen van Kaapstad. Ook zijn er vooraanstaande academische instellingen gevestigd. Maar het viel me op dat er

een aanzienlijke kloof is tussen het lab en de klinische wetenschap. Tijdens mijn sabbatical in 2008 bezocht ik het farmaceutische bedrijf Pfizer en de Universiteit van Pennsylvania in de Verenigde Staten om te leren wat er op het gebied van infrastructuur, technologie en talent allemaal nodig is om een organisatie voor medicijnontdekking op te zetten. 'Dat leidde tot het Drug Discovery and Development Centre (H3D). Toen we in 2011 startten, hadden we vijf chemici in dienst. Nu werken er 75 scheikundigen, biologen en farmacologen.

'Ik wil weerstand bieden aan wat ik Afropessimisme noem. Enerzijds zien buitenstaanders Afrika door de lens van de media, en dat is altijd de negatieve kant: armoede, ziekte, corruptie, slechte politiek, noem maar op. Een deel daarvan is waar, maar niet alles. Daarnaast bestaat de perceptie dat Afrika geen bron van innovatie kan zijn op het gebied van gezondheid. En dat is niet alleen hoe mensen buiten Afrika erover denken, Afrikanen zelf geloven dat ook.'

Hoe komt dat?

'Omdat ze het niet met eigen ogen gezien hebben. Ik neem het ze niet kwalijk: mensen willen nu eenmaal bewijs. Je kunt de perceptie alleen veranderen door actie te ondernemen. Daarom wil ik laten zien dat het wel degelijk mogelijk is om zowel wetenschapper als succesvol ondernemer te zijn. 'Nadat ze onafhankelijk werden, investeerden veel Afrikaanse landen flink in onderwijs. Ze stuurden burgers naar Europa, het Verenigd Koninkrijk en Noord-Amerika om daar een opleiding te volgen. Maar die mensen konden niet terugkeren. De infrastructuur om ze weer aan te trekken, te ondersteunen en te behouden ontbrak. 'H3D helpt deze braindrain tegen te gaan. Hoewel er bij de ontdekking van nieuwe geneesmiddelen geen garantie is voor succes, levert het proces banen en infrastructuur op. Ja, wetenschap draait om het oplossen van fundamentele vraagstukken, maar we moeten er meer op inzetten om het belang voor het bedrijfsleven te benadrukken. 'Medicijnontdekking bestond nog helemaal niet toen

ik hierheen verhuisde vanuit Californië. We moesten alles van de grond af opbouwen en begonnen bij de grootste onvervulde medische behoefte: malaria is een van de ernstigste ziektes in Afrika. Verder hebben we gewerkt aan tuberculose, en sinds kort ook aan antimicrobiële resistentie.'

Een van de successen was MMV048, een nieuw kandidaat-geneesmiddel tegen malaria dat fase II van klinische trials bereikte. Wat betekende deze mijlpaal?

'Bij het ontdekken van nieuwe medicijnen moet je veel kikkers kussen om de prins te ontmoeten, zeg ik altijd. Tijdens het lange en dure proces ga je door honderden moleculen op zoek naar een geneesmiddel, en de meeste vallen af vanwege veiligheidsproblemen. 'MMV048 was de eerste keer in de geschiedenis van de mensheid dat een team onder Afrikaanse leiding – en ik benadruk 'onder Afrikaanse leiding' want het was een internationaal team – een molecuul van screening tot ontdekking wist te brengen en het vervolgens naar de kliniek bracht voor klinische trials. 'Met MMV048 hebben we een molecuul kunnen leveren dat effectief is, en veilig om bij mensen te testen. Dit geneesmiddel heeft ook een nieuw werkingsmechanisme waar de malariaparasiet nog nooit eerder mee te maken heeft gehad. Dus wetenschappelijk gezien was het een grote doorbraak.'

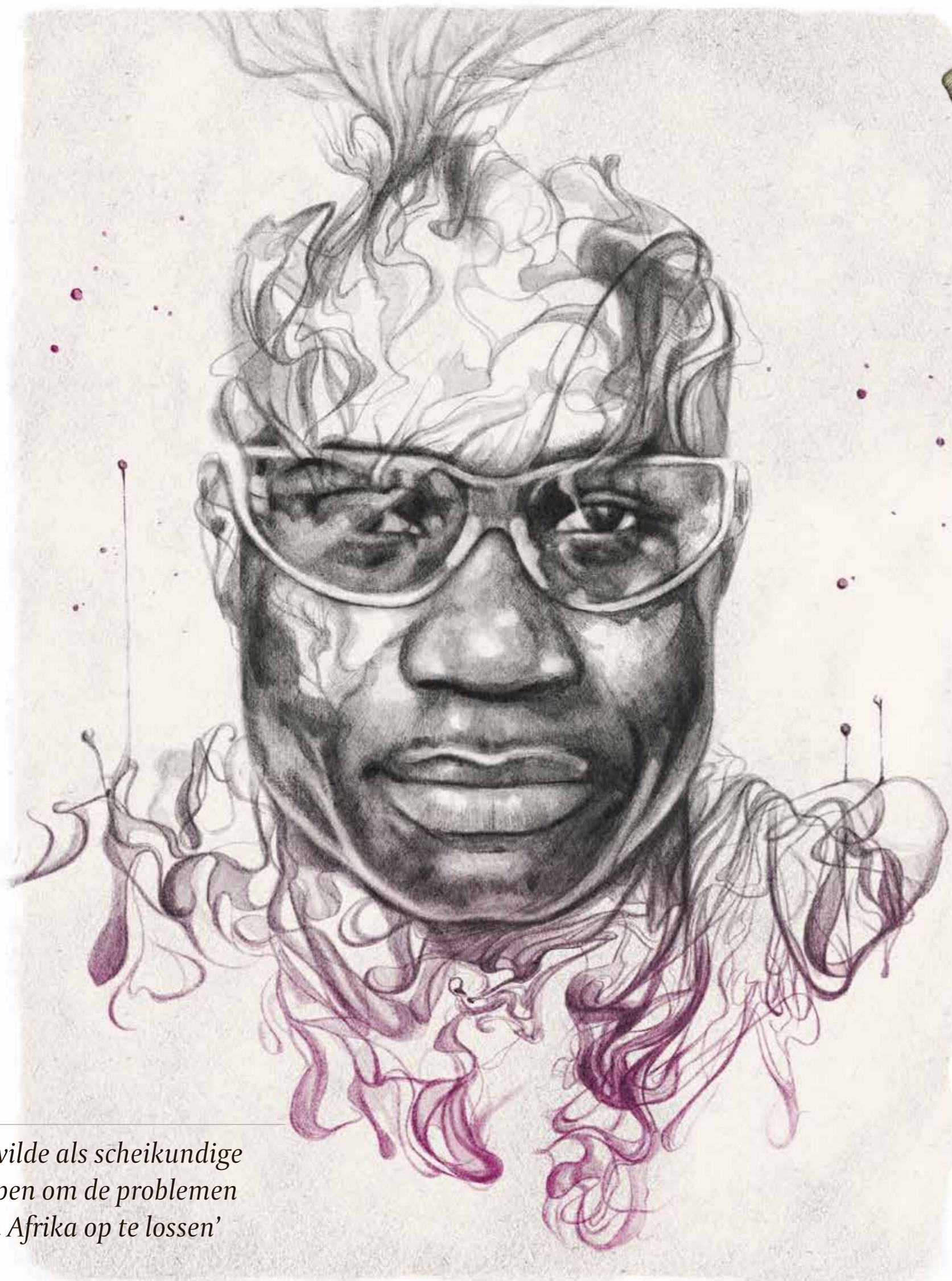
Hoe ziet u de toekomst van medicijnontwikkeling in Afrika?

'Alleen H3D in Zuid-Afrika is niet genoeg. We hebben regionale expertisecentra nodig voor het ontdekken van nieuwe geneesmiddelen. Corona benadrukte hoe belangrijk het is om niet alleen de publieke gezondheidsinfrastructuur te versterken, maar ook lokale innovatie in Afrika te bevorderen. Alles kan instorten door één probleem in de toeleveringsketen, bijvoorbeeld als de fabrikant van het vaccin besluit een bepaald land voorrang te geven.

'Tijdens de pandemie zagen we dat mensen grote voorraden vaccins insloegen en dat ze elders niet beschikbaar waren. 'Als meer mensen in Afrika actief aan medicijnontdekking werken, kan dat de productiestroom versnellen. Mensen vergeten vaak het productie-aspect van medicijnontdekking. Bij productie denk je al gauw aan geneesmiddelen die zijn goedgekeurd door toezichthouders, maar voor klinische trials is ook productie nodig. Toen we aan MMV048 werkten, hadden we vijf kilo ervan nodig voor de fase I-studies. We konden het nergens in Afrika laten maken. Daar moesten we voor naar India.

'Medicijnontdekking heeft in Afrika tot voor kort nauwelijks plaatsgevonden. We profiteren van gezondheidsinnovaties die van buiten Afrika komen, maar we moeten zelf ook bijdragen. We proberen de status quo te veranderen zodat we kunnen helpen wereldwijde gezondheidsproblemen op te lossen. Dat zijn geen Afrikaanse problemen, maar problemen die ons allemaal aangaan.'

'Ik wilde als scheikundige helpen om de problemen van Afrika op te lossen'





450 Jaar
Vergeten
Helden